

KUNST EN LEVEN

door

PIET MONDRIAAN

vertaald door

Til Brugman

DE NIEUWE BEELDING - HET NIEUWE LEVEN
(De ontwikkeling der zuivere verhoudingen)

Over het algemeen wordt alle kunst van tijdgenoten als 'nieuwe kunst' aangemerkt.

Maar is eigenlijk de hedendaagse kunst, zolang er in haar uiting geen beslissend onderscheid met de kunst van het verleden bestaat, in de eerste plaats wel nieuw? Is men er zich vervolgens van bewust, dat de beeldende uitdrukking der schilderkunst na een ontwikkeling van lange duur aan een mutatie onderhevig is, die een kunst van volstrekt ander aanzien kan doen ontstaan?

De kunst zelf toont ons aan, dat zij, wil zij nieuw zijn, een werkelijke verandering tot stand moet brengen in hetgeen het wezen van haar uiting is. Dit wil zeggen: een werkelijke verandering in de zuiver beeldende uitdrukking, welke laatste niet in de afbeeldende weergave is gelegen, maar door de verhoudingen van de lijn en van de kleur of van de door deze twee gevormde vlakken in het leven wordt geroepen.

De kunst bewijst ons niet alleen de mogelijkheid, maar bovendien de noodzaak van deze verandering, doordat zij haar heeft verwezenlijkt.

Zelf openbaart ons de schilderkunst, dat haar wezenlijke beeldende middelen uitsluitend de lijn, het platte vlak en de kleur zijn. Hoewel deze middelen in de compositie onvermijdelijk vormen voortbrengen, zijn deze laatste allerminst de essentiële beeldende middelen der kunst. Voor de kunst bestaan deze vormen alleen maar in zoverre als zij bijkomstig beeldend middel of hulpmiddel zijn en niet om tot een bijzondere vorm als doel te geraken. Ofschoon de wil er was om de vormen alleen als beeldende waarde voor ogen te stellen, heeft de kunst van voorheen, - daar zij het natuurlijke aanzien volgde, dat de oorsprong der velerlei vormen is, - hen niettemin in hun bijzonder karakter en min of meer op de wijze der natuur

weergegeven.

De nieuwe kunst daarentegen bedient zich van vormen op de wijze der kunst en niet op de wijze der natuur. Dit wil zeggen, dat zij hen uitsluitend in hun beeldende waarde gebruikt. Zij heeft verwezenlijkt, wat de kunst van weleer poogde tot werkelijkheid te brengen. In de nieuwe kunst zijn de vormen dus neutraal en wel naarmate zij de universele gesteldheid naderen.

Terwijl in de nieuwe kunst de lijn, het platte vlak en de kleur al vrijer tot hun recht komen naar gelang de vormen min of meer universeel zijn, waren deze beeldende middelen in de kunst van voorheen aan de bijzondere vorm gebonden.

Maar ook wat de verhoudingen betreft verschilt de nieuwe kunst van de vroegere. Al wordt de zuiver beeldende uitdrukking door 'de verhoudingen' van de lijn, het platte vlak en de kleur voortgebracht, als beeldende waarden bestaan deze middelen toch slechts door hun verhoudingen. Deze verhoudingen zijn dus van even groot belang als de beeldende middelen zelf.

Als gevolg van het overheersen van de natuurlijke vorm zijn de verhoudingen in de kunst van voorheen gesluierd en verward. Als compositie bestaan zij alleen maar door middel van velerlei vormen, waarin de compositie juist verloren gaat. In de nieuwe kunst wordt de compositie evenwel door strikt gescheiden neutrale of universele vormen zonder omwegen kenbaar gemaakt.

Onmiskenbaar staan de verhoudingen tegenover de beeldende middelen, anders gezegd: zij worden door de beeldende middelen tot werkelijkheid gebracht. Zo bereikt de nieuwe kunst dat, wat de kunst van weleer heeft beproefd, maar niet het aanzijn vermocht te geven. Hoewel de nieuwe kunst in het algemeen dus alleen door de duidelijke of gelijkwaardige uitdrukking der beeldende middelen, alsmede der verhoudingen, van de vroegere verschilt, is dit verschil van het allergrootste belang

voor haar. Want dit baant haar de weg naar het scheppen van de beeldende uitdrukking op zuivere wijze. Nu zij niet langer aan het natuurlijke is geklonken, kan zij de uitdrukking van een werkelijk evenwicht bereiken.

Ofschoon deze bevrijding der zuiver beeldende uitdrukking voor de nieuwe kunst kenmerkend is, heeft alle moderne kunst sedert het impressionisme door het franke omscheppen der natuurlijke visie zodanig van zichzelf getuigd, dat zij er tot op zekere hoogte nochtans aanspraak op zou mogen maken tot de nieuwe kunst gerekend te worden, indien niet ook de kunst van weleer al evenzeer het natuurlijke beeld had omgeschapen.

Niettegenstaande de feitelijke inhoud van de nieuwe en de oude kunst zich als een en dezelfde geeft te kennen, staan haar wijzen van uitdrukking lijnrecht tegenover elkaar. De kunst van het verleden, in gerijpte staat de nieuwe kunst geworden, herkent zich zelf niet meer. En de nieuwe kunst staat vreemd tegenover dat, waaruit zij is voortgekomen. Dit is trouwens een gewoon verschijnsel in het leven.

Daar de beeldende uitdrukking der kunst uit de volgende twee krachten spruit: uit de beeldende middelen [vormen, lijnen, kleuren] en uit de eigen en onderlinge verhoudingen, kunnen wij de evolutie der kunst eveneens uit twee gezichtspunten beschouwen: uit het oogpunt der beeldende middelen en uit het oogpunt der verhoudingen.

Dank zij deze twee gezichtspunten, kunnen wij in de gehele ontwikkeling der vroegere kunst een mutatie naar de nieuwe kunst al voorzien. Gaandeweg duidelijker zien wij hoe de nieuwe vorm vaste voet krijgt.

Uit het oogpunt der beeldende middelen zien wij van het begin der beschaving af:

1. dat de kunst, al wordt zij in het natuurlijke aanzien der werkelijkheid gehuld, zich toch hiertegen verzet en het natuurlijke beeld lichtelijk vervormt.
2. dat de kunst zich hoe langer, hoe verder van dit aanzien verwijdert, zich er van bevrijdt en bijgevolg de verhoudingen er van kenbaar maakt.
3. dat de kunst zich van de voorstelling en van de natuurlijke vorm ontdoet, de verhoudingen dus vrijmaakt.
4. dat de kunst, doordat zij zich in gezuiverde vormen, in fragmenten hiervan en in zuiver constructieve elementen uit, vrij van de dwingelandij van de bizondere vorm raakt en de verhoudingen hiervan toont.
5. dat de kunst, doordat zij lijn en kleur van de bizondere vorm losmaakt, zich door neutrale vormen of door een universeel en enkel beeldend middel uitdrukt en zo op gelijkwaardige verhoudingen aanstuurt of deze schept.

Uit het oogpunt der verhoudingen zien wij:

1. dat de kunst ondanks het natuurlijke aanzien der werkelijkheid, waarin zij vermomd wordt, de verhoudingen van de lijn en van de kleur tracht kenbaar te maken, zodat dit natuurlijke aanzien wordt geneutraliseerd.
2. dat de kunst door steeds zuiverder verhoudingen het natuurlijke aanzien en de bizondere vorm vernietigt.
3. dat de kunst gelijkwaardige en juiste verhoudingen verwezenlijkt zodat nu ook de neutrale of universele vormen worden teniet gedaan en dat hierdoor lijn en kleur zich onbelemmerd kunnen te kennen geven.

Wanneer wij deze evolutie der beeldende uitdrukking voor ogen houden, kunnen wij de kenmerken der nieuwe kunst nauwkeurig bepalen. Laten wij

eerst haar aanvang daarheen verleggen, waar zij zich van de natuurlijke overheersing begint te bevrijden. Dit wil zeggen: naar het tijdstip, waarop de beeldende middelen niet langer het natuurlijke aanzien der dingen hebben en de verhoudingen niet meer de natuurlijke compositie volgen.

Op grond van de hierboven aangeduide evolutie der beeldende uitdrukking herkennen wij etappes van ontwikkeling in de nieuwe kunst. De ware mutatie - de nieuwe vorm der kunst - laat zich, algemeen gesproken, als het zuiver kenbaar maken van de lijn en van de kleur door neutrale of universele vormen in zuivere of gelijkwaardige verhoudingen omschrijven.

In de nieuwe schilderkunst onderscheiden wij verschillende richtingen. Allereerst is er de richting, waarbij de min of meer gezuiverde vorm zodanig ontleedt, vervormd of gebroken wordt, dat de compositie het natuurlijke aanzien niet langer weergeeft. Deze tendentie bedient zich van bijzondere vormen, in hun geheel en doorsneden, van gebogen of rechte lijnen, alsmede van geometrische figuren. Van deze richting van eensdeels de werken van Picasso en Braque, aan de andere kant die van Kandinsky en Malewitsj de treffendste voorbeelden. Voorts is er de richting der gezuiverde vormen en van een min of meer abstracte weergave. Deze tendentie wordt aan de ene kant door het werk van Léger, Ozenfant en Jeanneret vertegenwoordigd [het purisme], aan de andere kant door dat van Lissitzky, Moholy-Nagy en Vordemberge-Gildewart, alsook, voor zover het niet afbeeldend is, door het oeuvre der futuristen [Prampolini]. Vervolgens onderscheiden wij de richting, die hoofdzakelijk Arps schepping is: neutrale vormen tegen een neutrale achtergrond, hetgeen op verdichte, abstracte vormen neerkomt, die generlei determinatie toelaten en aldus het juk van de bijzondere vorm afschudden. Tegelijk is er de richting, die zich eer in een rythme van concentrisch gebogen lijnen, dan door abstracte vormen uit [Delaunay]. Ten

slotte is er de richting, die zich uitsluitend door rechthoekige vlakken in kleur en niet-kleur schijnt te uiten, maar die eigenlijk door de rechte lijn in rechthoekige tegenstelling en door primaire kleuren alleen gelijkwaardige verhoudingen uitdrukt. Immers dit uitsluitende middel [het rechthoekige vlak] wordt als vorm teniet gedaan, doordat er geen andere vormen tegenover staan. [Het neo-plasticisme, dus de Nieuwe Beelding].

In de beeldhouwkunst komen overeenkomstige richtingen tot uiting en in de bouwkunst herkennen wij dergelijke strekkingen eveneens.

In haar eeuwenoude ontwikkeling toont de kunst ons dus, dat de beeldende uitdrukking der verhoudingen van de lijn, van het vlak en van de kleur aanvankelijk gesluierd en verward tot uiting kwam, naderhand evenwel hoe langer, hoe rechtstreekser werd uitgedrukt.

Hoewel deze twee wijzen van uitdrukking [de gesluierde en de rechtstreekse] in haar overgangstijden schijnen samen te smelten, is er een mutatie, die haar volstrekt van elkander scheidt, zodat een kunst van het verleden en een nieuwe kunst ontstaan.

Nadat de ontwikkeling der kunst deze scheiding had teweeg gebracht, verandert ook zij al evenzeer van karakter.

In alle kunst onderscheiden wij twee ontwikkelingen tegelijk, die elkander onderling steunen: de ontwikkeling der beeldende middelen en die der verhoudingen. Maar in de kunst van weleer lopen deze twee ontwikkelingen ineens en haar werkingen zijn tot onherkenbaar wordens toe verdoezeld, zodat zij niet meer dan slechts een enkele werking lijken.

Ofschoon haar werkingen eigenlijk gelijkaardig zijn, lijdt de ontwikkeling der verhoudingen wezenlijk onder de ontwikkeling van de vorm, die, - omdat de vorm 'bizar' was, - de overhand nam. Doch zodra de kunst zich op zuivere verhoudingen begon toe te leggen, kwam de ontwikkeling der verhoudingen tegenover die van de bizondere vorm te staan. De kunst had zui-

vere beeldende middelen nodig. Zij vond deze in de neutrale vormen, die de beschaving van de bijzondere vorm langzamerhand had ontwikkeld.

Dit maakte aan de cultuur van de bijzondere vorm een einde.

De ontwikkeling der kunst vervolgde haar weg. Verlost nu van de tirannie der bijzondere vormen, nam het kenbaar maken der verhoudingen gaandeweg de eerste plaats in. Daarom mogen wij, hoewel de ontwikkeling van de gezuiverde of neutrale vorm voortduurt, de nieuwe cultuur als de beschaving der zuivere verhoudingen aanduiden.

Daar deze beschaving zich tegen de bijzondere vorm kant, is zij tegen de cultuur van het verleden gericht. Dit verklaart de hardnekkige strijd tussen de kunst van weleer en de nieuwe kunst, - ofschoon de eerste de tweede voorbracht.

Zoals thans de nieuwe kunst te midden van de kunst van het verleden verschijnt - die immers ook tot in onze tijd reikt - zien wij eveneens het nieuwe leven te midden van de beschaving van vroeger dagen ontluiken. De kunst kan ons laten zien hoe dit nieuwe leven ontstaat: terwijl het zich steeds meer van de natuurlijke dwingelandij bevrijdt, is het bezig zich van het juk der bijzondere vormen van allerlei aard te ontdoen, te zoeken naar de verwezenlijking der zuivere verhoudingen.

Op dezelfde manier als het concrete leven bezig is zijn basis te verbreden, zijn ook wetenschap, wijsbegeerte en godsdienst hierheen op weg. Het ene dogma wordt verworpen en hoe langer, hoe krachtiger streeft men naar een gave, heldere vertolking van hetgeen universeel is.

De nieuwe opvatting stelt de onderscheiden waarheden, ontdaan van haar begrenzende opsiersels, in zuivere verhoudingen voor ogen en is zodoende in staat deze waarheden tot gelijkwaardigheid te brengen, zodat de ene de andere vernietigt en 'de waarheid' rechtstreeks en zonder bemiddeling kenbaar wordt.

Dezelfde strijd als door de nieuwe kunst werd aanvaard, bindt ook het

nieuwe leven aan. En in het leven blijken de oude en de nieuwe beschaving al even vijandig tegenover elkaar te staan als in de kunst.

Overall en in alles vindt de nieuwe geest niettemin veld: het nieuwe leven is begonnen.

Als de kunst een uitdrukking van het leven is en verder voortgeschreden dan dit, kunnen wij als vaststaand aannemen, dat het nieuwe leven de beschaving der zuivere verhoudingen is.

Evenals dit, wat de beeldende middelen betreft, in de kunst het geval is, is het duidelijk, dat de geest voor dit nieuwe leven min of meer gezuiverd moet worden, niet in de zin der puriteinen van weleer, maar zo dat hij boven de dwingelandij der begrenzende bizondere vormen komt te staan. Langs hetzelfde pad als de kunst, - door de zuivere verhoudingen der hoe langer, hoe vrijere individuen dus, - bereikt het leven op deze wijze een gesteldheid van werkelijk evenwicht.

Het is logisch, dat de nieuwe kunst de nieuwe beeldende middelen op de wijze der kunst moet gebruiken, hetgeen wil zeggen dat zij deze tot gelijkwaardigheid moet verheffen. Want niet de nieuwe beeldende middelen noch de zuivere verhoudingen zijn het wezenlijke der beeldende uitdrukking in de kunst, maar wel het evenwicht, dat door deze middelen verwezenlijkt kan worden. En dit nu is de nieuwe, 'open' ontwikkeling, niet alleen der zuivere verhoudingen, maar ook van de neutrale vorm. Omdat het zoeken naar de gelijkwaardigheid der zuivere verhoudingen tot steeds verdergaande abstractie van de vorm noopt, kunnen alleen universele vormen tot werkelijke gelijkwaardigheid worden samengevoegd. Door deze noodzaak juist heeft de nieuwe beelding haar universeel uitdrukkingsmiddel gevonden: het rechthoekige vlak. Wanneer zij het doel van de beschaving der zuivere verhoudingen op deze wijze nader is gekomen, maakt al het zoeken door middel van neutrale vormen deel van de beschaving der zuivere verhoudingen uit en dan zijn al

de bovengenoemde richtingen nieuwe kunst.

De kunst bewijst ons, dat het nieuwe leven niet bestaat uit het simpele scheppen van nieuwe vormen en van nieuwe, juistere, verhoudingen op individueel, sociaal, politiek en economisch gebied, maar dat de gezuiverde gesteldheid alleen dient om deze gebieden hoe langer, hoe ontvankelijker voor de grondvesting van een volkomen nieuw bestel te maken, dat door gelijkwaardige verhoudingen elk individueel belang ten koste van anderen vernietigt.

Wanneer wij het gebied der ontwikkeling van de kunst verkennen, ontdekken wij - ofschoon in de verschillende stijlen van het verleden de voorstelling min of meer overwoog - dat elk dezer stijlen deze ene waarheid onthult: dat niet het afgebeelde het wezenlijke der uitdrukking van het kunstwerk is. Zij tonen zonder uitzondering aan, dat de zuiver beeldende uiting het kunstwerk scheidt, - hetgeen wil zeggen: de uiting door lijn en kleur alleen en door de vlakken, waaraan deze twee het aanzijn geven, - en dat steeds het afgebeelde en de bijzondere vorm slechts bijkomstige middelen ten opzichte van de beeldende uitdrukking zijn geweest. Thans zien wij, dat de voorstelling en de bijzondere vorm, die vroeger van zulk groot belang in het kunstwerk waren, niet alleen als primitieve uitdrukkingmiddelen, maar bovendien als begrenzingen dezer uitdrukking, op de achtergrond zijn geraakt.

Tot nu toe gaat men er nochtans uit traditie en noodzaak, zowel als uit conventie en traagheid mee door van deze primitieve middelen gebruik te maken.

Deze middelen, die in het begin nauw met de beeldende uitdrukking waren verbonden, had de vroegere geestgesteldheid nodig. Dat deze stand van zaken zolang heeft geduurd - en zelfs nog tot in onze tijd voortduurt -

kunnen wij alleen begrijpen, wanneer wij dit verschijnsel met de gehele menselijke ontwikkeling in verband brengen, die maar uiterst langzaam naar de bevrijding uit primitieve opvattingen voortschrijdt. Of wel wij begrijpen het, wanneer wij bedenken, dat vaak het verstand lange tijd de waarheid vervalst, zodat het mogelijk is, dat de intuïtie haar evolutie doorloopt en toch pas na eeuwen wordt verwezenlijkt.

Dat de nieuwe kunst zich inspande om de voorstelling en de bijzondere vorm af te schaffen bewijst ons, dat de nieuwe geestgesteldheid in deze twee een bron van verslapping en vertroebeling ziet. De vroegere geestgesteldheid hield de beeldende uitdrukking daarentegen, - zo zij al niet uit deze middelen voortkwam, - in elk geval voor zeer nauw hiermede verbonden en bespeurde, dat zij er krachtiger en levendiger door werd. Wanneer wij de nieuwe werkelijkheid niet maar als de dwaling van een paar enkelingen afdoen, doch er de uitdrukking van het nieuwe leven in zien, bewijst de kunst ons, dat de mens veranderd is. Indien de nieuwe kunst een dwaling zou zijn, hoe valt het dan te verklaren, dat zij met zovele nieuwe bewegingen van het leven in overeenstemming is en dat zij in dit leven niet alleen standhoudt, maar zich er steeds meer uitbreidt bovendien?

Evenmin dwalen echter degenen, die de voorstelling en de bijzondere vorm niet opgeven: alle kunst is noodzaak, maar nog is deze noodzaak voor allen niet hetzelfde. Wanneer wij van een kunst en van een geestgesteldheid van het verleden en van een nieuwe kunst en een nieuwe geestgesteldheid spreken, sluit dit trouwens nog niet in, dat al degenen, die afbeeldende kunst waarderen of haar maken en op begrenzende vormen in het leven zijn gesteld, nu ook allemaal zouden hebben afgedaan. De geestgesteldheid van het individu kan verder dan de uitdrukking er van zijn. Het is zeer wel mogelijk, dat men deel van het nieuwe leven uitmaakt, maar de uiting er voor nog niet heeft gevonden. Of het kan zijn, dat men op andere

gebieden het nieuwe verwezenlijkt. Waarschijnlijk zullen deze mensen eerder tot een juiste uitdrukking van het nieuwe leven komen dan zij, die niet van de noodzaak der juiste en neutrale middelen of verhoudingen in de kunst overtuigd zijn en er zich alleen maar op een oppervlakkige manier van bedienen. Bovendien zijn er velen, die van de inhoud der beelding niet op de hoogte zijn of er zich niet van bewust zijn. In het leven strekt elke eerlijke inspanning tot 's mensen evolutie, evenals dit in de kunst het geval is. Maar bij opmerkelijke beschouwing blijkt niettemin, dat er een enkele weg van evolutie is, dezelfde voor het leven en voor de kunst.

Wanneer wij zien, dat de beeldende uitdrukking der kunst, die universeel is, zich in de loop van haar evolutie steeds meer van de voorstelling bevrijdt, doordat zij de vorm van zijn bijzondere begrenzingsen ontdoet, dan nemen wij waar, dat de geest van de dwingelandij van het individuele vrij maakt en zich op het universele richt.

Hetgeen de kunst ons hier aantoonst, is van het hoogste belang voor het leven, omdat het de basis van de vooruitgang vormt en de weg hiertoe aanwijst.

Wanneer wij ons van de ontwikkeling der beeldende kunst rekenschap geven, zien wij - en dit niet alleen bij haar begin, maar zelfs in alle afbeeldende kunst - dat de zuiver beeldende uitdrukking steeds met de een of andere voorstelling gepaard ging. De bewuste grondslag der kerkelijke kunst was het geloof aan het bestaan van een god of van goden. Deze grondslag schiep en bepaalde de voorstelling en hierdoor - goeddeels - het kunstwerk. De wereldlijke kunst, die in het concrete leven wortelde, koos andere voorstellingen, hetgeen een geheel andere schoonheid te voorschijn riep. Maar de voorstelling bleef steeds bepaald, vastgelegd en begrensd, en dit des te nadrukkelijker naarmate zij een scherper omlinjende handeling weergaf. Wij zien derhalve hoe door toedoen van de beeldende ont-

wikkeling het afbeelden in de loop der eeuwen van lieverlede tot een simpele weergave der dingen werd beperkt, zoals zij uit de aard van hun natuur zijn. Ofschoon de romantiek nog lange tijd de voorstelling handelend liet optreden, maakte het realisme zich hiervan vrij, doordat het uitsluitend lichamen, koppen, landschappen en stilleven voortbracht. Door de aandacht op de dingen zelf te richten, in hun universeel aanzien dus, werd het realisme de rechtstreekse grondslag en het debuut der nieuwe kunst.

Laten wij nochtans niet vergeten, dat alle kunst van het verleden aan de grondlegging der nieuwe beelding heeft meegewerkt en dat de verschillende hoedanigheden der kunst van weleer haar gezamenlijk deden ontstaan.

Het verschijnsel, dat de beeldende kunst bij haar begin niet alleen sterk aan de voorstelling was gebonden, maar dat zij er tevens uit is voortgekomen, wordt verklaard, wanneer wij in het oog houden, dat de mens aanvankelijk niet alleen de instinctieve behoefte heeft te scheppen, maar ook om vast te leggen, te beschrijven, uit te leggen, zich te bevrijden van hetgeen hij ziet, voelt en denkt. Hij wil scheppen, zijn opvatting van de werkelijkheid is echter nog primitief en al te zeer een met zijn natuurlijke instinct. Hoewel op primitieve manier, kan toch op deze wijze ware kunst ontstaan, omdat de beeldende uitdrukking in het werk overweegt. Voorbeelden hiervan treffen wij in de kunst der 'wilden' en in die van kinderen aan. Een eender verschijnsel doet zich onder invloed van een hogere macht in een min of meer primitief tijdvak voor: vorsten, heiligen en zieners hebben de intuïtie der volken op een hoger peil gebracht. In de Egyptische en Griekse kunst en bij de Primitieven treffen wij hiervan talloze voorbeelden aan.

Zodra in een min of meer primitief tijdperk het verstand zich er mee bemoeit, men dus aan het wikken en wegen slaat en het werk met de natuur gaat vergelijken, - zo gauw men het natuurlijke aanzien wil nabootsen, - wordt de zuiver beeldende uitdrukking zwakker. In de kunst der krankzinnigen bemerkt men al evenzeer hoe het verstand deze uitdrukking kan belemmeren.

Terwijl men zich bij het begin der beeldende ontwikkeling van de bizondere uitdrukking bewust is, wordt de universele uitdrukking van de werkelijkheid [in de kunst: de beeldende uitdrukking] alleen maar intuïtief ondergaan en geuit: het waarachtige scheppen van kunst wordt slechts ondanks de kunstenaar verwezenlijkt.

Maar juist om deze reden kan het een kunstwerk van de eerste rang zijn.

De vooruitgang, die de mens tot een bewustere staat van leven opheft, moest aanvankelijk wel een ontarding der beeldende uitdrukking op zichzelf, daartegenover echter een volmaking van de natuurlijke vorm teweeg brengen. Maar omdat deze vooruitgang de intuïtie van de mens ontwikkelde, bracht hij eveneens een wending in de beeldende uitdrukking teweeg. Op deze wijze kwam de kunst eindelijk tot de bewuste uitdrukking der zuivere beelding.

Hierbij valt nog op te merken, dat alleen het primitieve verstand de zuivere beeldende uitdrukking belemmert: het ontwikkelde verstand brengt een kunst van hogere orde voort. Het is de verheffende uitkomst van de ontwikkeling der kunst, dat zij in het kunstwerk de volstreekte eenheid van intuïtie en intellect heeft verwezenlijkt.

Wanneer wij de vooruitgang der kunst in de vooruitgang van het concrete leven herkennen, zien wij duidelijk, dat de volmaking van allerlei

bizondere vormen, alsmede de vooruitgang in wetenschap en techniek, alleen maar ogenschijnlijk de geleidelijke ontwikkeling der verstandelijke en intuïtieve vermogen heeft belemmerd. Sterker, men ziet, dat de bizondere vormen tot een vorm van nieuw, vrij leven geraken, een vorm, die op zijn beurt op een werkelijke wijze tot verwezenlijking van het geestelijke leven bijdraagt.

Hoewel het scheppen van dat, wat het wezenlijke der beeldende uitdrukking is, zich in de kunst steeds intuïtief een weg baant, spreekt het thans vanzelf, dat het werk niettemin bewust tot stand komt en onder bewuste controle staat. Door ervaring in het vak en door aesthetische analyse is men er in onze tijd in geslaagd de redenen te achterhalen waarom het kenbaar maken der beeldende uitdrukking op rechtstreekse of op verwarde wijze geschiedt. Men heeft gemerkt, dat men, als men de natuur nabootst, onvermijdelijk tot een min of meer vage weergave der zuiver beeldende uitdrukking komt, die slechts door een rythme van gestage tegenstelling van lijnen en kleuren kan worden verwezenlijkt.

De vroegere kunstenaar, wiens aandacht eerst op de voorstelling, vervolgens op de veelheid van vormen was gericht, neutraliseerde voorstelling en vormen door verhoudingen van waarden en afmetingen, die hij aan de natuur ontleende. Door de verhoudingen der afmetingen kwam een compositie der vormen tot stand, die evenwel niet op onafhankelijke wijze - noch van de voorstelling noch van het natuurlijke aanzien der werkelijkheid - tot uiting kwam.

Al bediende de kunstenaar zich voorheen dus niet van de geschikte middelen om tot de zuiver beeldende uitdrukking te geraken, hij wilde toch een volmaakte harmonie bereiken. Deze onmogelijke taak dwong tot waarlijk stoute daden, die de kunst van vroeger dagen op meesterlijke wijze heeft volbracht.

Zolang de kunst zich van de voorstelling of zelfs maar van de bijzondere vorm bedient, houdt zij altijd een beschrijvende, litteraire kant, die zuiver beeldende uitdrukking van de lijn, de kleur en de verhoudingen verdoezelt.

Ofschoon zij tot het algemene kan worden herleid, blijft de bijzondere weergave, in welke vorm ook, de uitdrukking van een enkeling. En door haar onevenwichtige verhoudingen druist zij tegen de universele uitdrukking van de ware inhoud der kunst in. Dit is de reden waarom de kunst van het verleden geen rechtstreekse uiting van deze inhoud heeft weten te bereiken. Maar in weerwil van haar afbeeldende weergave ligt in de kunst van voorheen toch de bedoeling om zuiver te beelden verscholen. Steeds werkelijker deze poging te verwezenlijken, het rythme dus op allengs juistere wijze tot stand te brengen, is de inhoud der ontwikkeling van de kunst van het verleden geweest, een ontwikkeling, die zich tot op de huidige dag voortzette en de nieuwe kunst heeft voortgebracht.

Het afgebeelde, - de afbeeldende kunst, die dus uit de bijzonder vorm spruit, - is die vorm, welke zelfs na weglating van de voorstelling uit hoofde van zijn eigen aard de zuivere uiting der beeldende uitdrukking vertroebelt. Deze vorm, die ten koste van het rythme van de lijn en de kleur tot uitdrukking komt, - welke twee het wezenlijk van het kunstwerk rechtstreeks geven, - heeft de nieuwe beelding teniet gedaan. Eeuwen en eeuwen heeft het geduurd, voordat de kunst van voorheen de weg naar deze vernietiging had afgelegd. Zij heeft de tweeledige taak der nieuwe beelding voorbereid: het in het licht stellen der zuivere verhouding en het herscheppen van de bijzondere vorm door bedwang hiervan. Deze daad heeft de bevrijding der zuiver beeldende middelen en de verwezenlijking der gelijkwaardige verhoudingen ten doel. Toch dient men er zich wel degelijk rekenschap van te geven, dat de beeldende middelen en de verhoudingen, zelfs wanneer zij zui-

ver zijn, niet het wezenlijke van het kunstwerk uitmaken. Hierboven werd het reeds aangestipt: wezenlijk is de zuiver beeldende uitdrukking, die 'door' deze middelen wordt geschapen.

Wat de kunst ons door deze zuiver beeldende uitdrukking doet zien en gewaarworden laat zich niet zo grif bepalen. Door haar drukt zij schoonheid, waarheid, goedheid, grootheid en overvloed uit - het heelal, de mens, de natuur.

De schoonheidsleer van het verleden heeft de wezenlijke uitdrukking der kunst met het woord 'harmonie' vertolkt. Is echter dat, wat dit woord behelst, wel op een universele, voor elk tijdperk geldige manier in de diepste zin van de kunst te bepalen?

De nieuwe kunst kan aantonen, dat haar harmonie als beeldende uitdrukking volstrekt van de vroegere verschilt, hetgeen betekent, dat zij dezelfde inhoud volkomen anders tot uiting brengt. Daarom spreekt de nieuwe schoonheidsleer van 'evenwicht' en niet van 'harmonie', en wel omdat 'harmonie' een vage toestand aanduidt, 'evenwicht' daarentegen eer een nauwkeurige stand van zaken weergeeft.

Toch heeft zelfs in de nieuwe schoonheidsleer het woord 'evenwicht' tot heel wat misvattingen en ontelbare dwalingen aanleiding gegeven. Om dit ongedaan te maken zal er niet anders op overschieten, dan grondig de beeldende uitdrukking der nieuwe kunst te bestuderen. Men zal dan bemerken, dat de toestand van evenwicht der nieuwe kunst noch statisch noch zonder actie is, maar juist een voortdurend en elkander vernietigend tegenover elkaar stellen der gelijkwaardige elementen, die desondanks allerminst gelijk zijn. Niet als beweging, zoals wij deze uit de tastbare werkelijkheid kennen, maakt deze toestand van evenwicht zich kenbaar, maar als zuiver 'beeldende' beweging, die uitsluitend uit tegenstellingen van gelijkwaardig karakter ontstaat.

In onze tijd van beweging en actie, nu werkelijke of vermeende behoeften nagenoeg volkomen beslag op ons leggen, vraagt men zich af, of deze wezenlijke uitdrukking der kunst wel ergens in het leven toe dient. Wij behoeven echter maar op de nood en de beklemming te letten, op de onevenwichtigheid van dit bestaan en op de 'leegte' van tegenwoordig, om tot de overtuiging te komen, dat zij nog steeds nodig is.

Hoewel de kunst van het verleden, die als schoonheid buiten het leven om werd beschouwd, thans niet langer wenselijk is, is de nieuwe kunst om reden van haar nieuwe uitdrukking voor ons nog noodzakelijk, omdat zij het vermogen ons naar de verwezenlijking van een nieuwe schoonheid in het leven voort te stuwen, naar een schoonheid, die op stoffelijk en onstoffelijk gebied niet voorgewend is.

De nauwkeurige uitdrukking van het rythme der gelijkwaardige tegenstellingen kan ons de waarde van het levensrythme diep doen gevoelen en door de nieuwe vertolking er van ons enigszins een besef van de ware inhoud van het leven schenken.

In onze tijd zijn het niet uitsluitend de beeldende kunsten, die het rythme der gelijkwaardige tegenstellingen openbaren. De nieuwe concertmuziek - en bovenal de Amerikaanse jazz, evenals de moderne dans, - hebben eveneens de strekking het op krachtige wijze tot stand te brengen. Het is een wezenstrek van onze tijd, dat wij voor de waarde van het praktische, concrete leven ontvankelijk zijn. Laat ons dus trachten door verwezenlijking van hetgeen de essentie van het menselijk leven is, deze waarde volledig te maken.

Zo men het evenwicht der nieuwe kunst goed wil begrijpen, moet men zich de moeite getroosten om dat, wat de nieuwe beeldende uitdrukking ons laat zien, te ontleden. Zij toont ons dan, dat de neutrale of universele

vormen en hun verhoudingen een rythme scheppen, dat uit de aard van deze vormen slechts uitsluitend en alleen het rythme van de lijn en de kleur in haar onderlinge verhoudingen is.

Dit rythme en niets anders verwezenlijkt het evenwicht en bepaalt dus het eigenlijke karakter er van. De wijze, waarop het dit bereikt, is zo uitermate subtiel dat men haast van uitleg moet afzien: aan de ene kant maakt de wijze van toepassing der beeldende middelen, aan de andere kant de aard van deze middelen en der verhoudingen het werk uit.

Het rythme van de lijn en de kleur zelf, dat rythme dus, dat niet door bijzondere vormen wordt verheeld, heeft de kunst van het verleden niet op diepgaande en levende wijze uitgebeeld. Wanneer zij het, van de voorstelling ontdaan, voortbracht, zo gebeurde dit op een oppervlakkige manier, bij wijze van ornament als het ware. Maar ook dan nog was het rythme aan bijzondere vormen gebonden. Niettemin, - zoals in de Byzantijnse kunst, - kan zij op schaarse uitzonderingen bogen, op werken, waarin ondanks deze bijzondere vormen het rythme zo volkomen wordt uitgedrukt dat het werk, doordat het zich boven de ornamentiek verheft, waarlijk kunst wordt. Dit is de reden waarom deze werken in weerwil van de eeuwen, die hen van de nieuwe kunst scheiden, rechtstreeks aan haar verwant zijn.

Door haar neutrale of universele vormen en haar zuivere verhoudingen heeft de nieuwe kunst een rythme geschapen, dat vrij van de dwingelandij van de vorm is. Aangezien het vaststaat, dat in alle nieuwe kunst het rythme overheerst en niet de neutrale of universele vormen, is de beeldende uitdrukking - voor de nieuwe geest - er sterker in vervat dan in de kunst van het verleden.

In de onderscheiden richtingen der nieuwe kunst openbaart zich het rythme nochtans op verschillende wijzen. Alle richtingen trachten bewust of onbewust de voornaamste tegenstelling van het rythme uit te drukken: de twee tegenovergestelde aspecten, die men bijvoorbeeld in de twee afmetingen [hoogte en breedte] van een werk herkent. Hoe beter men de gelijkwaardigheid dezer twee tegenstellingen benadert, des te dichter nadert men ook het juiste evenwicht. Maar dit niet alleen: men vermag tevens de hoogste graad van uitdrukkingskracht te bereiken.

Onder de diverse richtingen in de nieuwe kunst zijn er twee, die door het verschillende karakter van haar rythme tegenover elkaar schijnen te staan: de richting, die zich door een rythme uit, dat zijn grondslag in concentrisch gebogen lijnen vindt, en de richting, die het rythme door rechte lijnen in rechthoekige tegenstelling uitdrukt. De eerste scheidt een rythme van golvingen in concentrische bogen, de tweede een rythme door de cadans, de maat. Hoewel aan de concentrisch gebogen lijnen de uitdrukking der evenwicht makende tegenstelling ontbreekt, staan deze richtingen toch alleen maar door het gebruik van verschillende middelen tegenover elkaar. En wel omdat de richting, die de gebogen lijnen gebruikt, neutrale vormen bezigt, waardoor dezelfde evenwicht makende tegenstelling wordt bereikt, die de andere richting echter op strikt nauwkeurige wijze uitdrukt. Feitelijk zijn beide richtingen dus uitingen van een zelfde wil om de gelijkwaardige evenwicht makende tegenstelling op te sporen.

Toch zijn er aesthetici, die de waarde der uitdrukking van het rythme door de cadans der rechte lijnen betwisten en alleen een rythme voor zover het door golvingen ontstaat laten gelden. Waarschijnlijk beseffen zij de betekenis van de nauwkeurige uitdrukking der evenwicht makende tegenstelling niet. Of berust dit nog steeds op de invloed van het verleden, dat de natuur navolgde en dus een min of meer natuurlijk rythme uitdrukte? Hoe het ook zij, deze aesthetici beroepen er zich op, dat men dit rythme van de gebogen

lijn in sommige meesterwerken van het verleden herkent. Wanneer wij ons op het standpunt der uitsluitend aesthetische analyse plaatsen en buiten beschouwing laten, dat de kunstenaar met alle middelen, die hem ten dienste staan, kunst kan scheppen, kunnen wij als vaststaand aannemen, dat het rythme van de maat [cadans] der rechte lijnen in rechthoekige tegenstelling een zuiver beeldende uitdrukking is en dat het rythme der gebogen lijnen 'natuurlijker' aandoet. In de natuur komen deze golvingen bijvoorbeeld in het water voor, nadat men er een steentje heeft ingeworpen, of in de dwarsnede van een boomstam, enz. De cadans van rechte lijnen in rechthoekige tegenstelling moet daarentegen door de mens worden geschapen. Er is geen reden om aan te nemen, dat deze cadans eentoniger zou zijn dan die der gebogen lijnen: beide uitdrukkingen vereisen immers een wisselende maat. Maar die der rechte lijnen kan zich op nauwkeurig gelijkwaardige wijze uiten.

Wat het natuurlijke aanzien betreft, bewijst de kunst ons door de gang van haar ontwikkeling, dat het evenwicht zich in dit aspect niet op een nauwkeurige wijze laat uitdrukken, alleen al daarom niet, omdat het rythme hier niet door zuiver beeldende middelen, maar door de bijzondere vorm wordt verwezenlijkt.

Het spreekt vanzelf, dat de primitieve mens, die in harmonie met de natuur leefde, ook met dit natuurlijke rythme in harmonie was. Hieruit vloeit voort, dat hij deze harmonie in de kunst poogde weer te geven. Toch moet de primitieve mens reeds in de kiem de mens op het toppunt van zijn volkomenheid ontsluiten. En diens rythme dus eveneens, al blijft dit dan ook min of meer verborgen, zolang zijn menselijke rythme door zijn stoffelijke natuur wordt overheerst. In de loop van zijn geleidelijke ontwikkeling naar de staat van 'mens' stelt hij zich bijgevolg van lieverlede vierkant tegenover het natuurlijke rythme. Vandaar de onevenwichtigheid, innerlijk en uiterlijk. Hoe verder de mens voortschrijdt, des te sterker laat zich het rythme in

zijn diepste wezen gelden en des te groter kracht bezit hij om dit rythme met zijn stoffelijke rythme, - dat al evenzeer aan hervorming onderhevig is, - tot gelijkwaardigheid te brengen. Op deze wijze ontstaat een 'rythme van de mens', dat stoffelijk en onstoffelijk tegelijk is. Naarmate de twee tegenstellingen van dit rythme tot evenwicht geraken, bereikt ook de mens een toestand van evenwicht en wordt volstrekt menselijk.

Het lijkt geen twijfel, dat het rythme van de mens gedurende zijn gehele evolutie tegen het natuurlijke rythme buiten hem indruist en dit heviger, al naar gelang hij vooruitgaat. Het is dus logisch, dat de mens - voor zover hij zulks vermocht - het natuurlijke aanzien en het natuurlijke leven heeft omgeschapen, ten einde buiten zichzelf een rythme te scheppen, dat met zijn eigen rythme strookte.

Deze poging herkennen wij ook in de kunst. Zij kan ons enigszins de gebiedende noodzaak der omschepping verklaren, die zij - op een abstract en vrij gebied - het natuurlijke aanzien en de bijzondere vorm deed ondergaan. Maar van nog groter belang is, dat de mens het rythme omscheept van het leven, waarvan hij deel uitmaakt. Ofschoon het dus verklaarbaar is, dat de evoluerende mens het natuurlijke aanzien, zowel als een leven waar het stoffelijke overweegt, tracht om te scheppen, is hij zich toch niet voortdurend van deze noodzaak bewust.

Er zijn heel wat mensen, die zich zelfs tegen een tastbare niet-natuurlijke werkelijkheid verzetten, evenals tegen een leven, niet op de wijze der natuur. Maar toch zijn het ook weer mensen die evolueren. Dikwijls zien zij alleen maar op het gebied des geestes de vooruitgang van de mens. Hun ontbreekt het aan oog voor de 'werkelijkheid' en zij bereiken derhalve langs deze weg de toestand van de mens, die volstrekt mens is, klaarblijkelijk niet, - zij halen de toestand van volledige evolutie niet. Doch het leven zelf vordert in weerwil van alles en de ontwikkeling van het stoffelijke wordt niet minder

voleindigd dan die van het onstoffelijke aspect.

Tegenover het psychische aspect, dat sterker wordt, wordt het fysieke aspect zwakker.

De kunst bewijst ons dit door haar verinnerlijking van het natuurlijke aspect en door haar veruiterlijking van het aspect 'mens' in het werk. Zij laat ons zien, dat tijdens de ontwikkeling de bijzondere vorm de vooruitgang der beschaving, - met als de gebreken, die dit proces aankleven, - nadrukkelijk het verminderen der dwingelandij van het stoffelijke aspect tot taak had, - een aspect, dat, juist doordat het de nadruk op de stoffelijke kant van het leven legt, 'natuurlijk' is.

In deze samenhang krijgen dan ook aanstonds de vraagstukken alcohol en tabak een andere strekking, dan men er gewoonlijk aan toekent. Door een omschepping [in de zin van minderen] van het fysieke aspect wordt dit in een hoger staand aspect herschapen. Het op deze wijze versnelde rythme van dit aspect zal nu pas tot gelijkwaardigheid met het psychische rythme van de mens geraken, dat al evenzeer evolueerde.

Er zijn dus voor de zucht om tegen het versnelde rythme van onze tijd op te tornen geen termen aanwezig. Van het verschijnsel, dat zijn tempo sneller dan dat van het natuurlijke rythme is, geeft ons de wetenschap een verklaring, daar zij bewijst, dat aan elk 'leven', naarmate het innerlijker of verfijnder wordt, een verhaaste vibratie eigen is.

Men moet zich dus integendeel juist weren tegen al de begrenzungen der overheersende vormen, waaruit het rythme van het leven wordt samengesteld. En wel omdat - juist zoals in de kunst - deze begrenzungen de onevenwichtigheid van het leven veroorzaken. Vervolgens moeten - ook precies zoals in de kunst - de gezuiverde, bevrijde vormen door zuivere verhoudingen tot de toestand van onderlinge gelijkwaardigheid worden verheven. De dubbele werking van de kunst herkent men overal in het leven.

Voor de mensheid is het derhalve van groot belang, dat de kunst het onveranderlijk tegengestelde, doch wisselende rythme der twee voornaamste aspecten van alle leven op nauwkeurige wijze kenbaar maakt. Het rythme van de rechte lijn in rechthoekige tegenstelling betoogt de noodzaak der gelijkwaardigheid van deze zelfde twee belangrijke aspecten in het leven: de gelijke waarde van het stoffelijke en onstoffelijke, van het mannelijke en vrouwelijke, van het collectieve en individuele aspect, enz. Evenals de verticale lijn van andere aard dan de horizontale is, hebben ook de twee aspecten in het leven hun eigen en tegengesteld karakter. Ook alweer eender als in de kunst, zijn deze lijnen evenwel van afmeting verschillend: de individuen en het collectieven verschillen in sterkte en uitgebreidheid. De kunst bewijst ons, dat het leven krachtens gelijkwaardigheid van zijn tegengestelde aspecten - ondanks hun verschillende natuur - een werkelijk evenwicht kan benaderen.

Juist zoals het rythme van de cadans der rechte lijnen in rechthoekige tegenstelling de inhoud van het rythme der kunst onthult, openbaart ons dit ongekunstelde rythme klaar en duidelijk de inhoud van het doordringende rythme van al het bestaande. Het licht een tipje van de sluier van het werkelijke leven voor ons op, dat in het diepste innerlijk van de mens het aanzijn heeft en het wezenlijke van het praktische bestaan is. Al is het even ongekunsteld als het hierboven genoemde rythme, het werkelijke leven wordt in de mens niet volledig verwezenlijkt, alvorens hij niet de volstrekt menselijke toestand, - de gelijkwaardigheid van zijn twee aspecten, - heeft bereikt.

Dit werkelijke leven heeft niets bovennatuurlijks, niets, dat naar metafysica zweemt. Het wordt nochtans door beheersing van het stoffelijke en van de bijzondere vormen in toom gehouden, door geestelijke en stoffelijke afperkingen. Het vormt de grondslag van het praktische leven en bijgevolg

van het leven in het verleden en van het nieuwe leven. Onder het laatste valt hier alleen het leven te verstaan voor zover het van de natuurlijke en primitieve dwingelandij is verlost en voor zover het zuivere verhoudingen schept: als een betere toestand van het huidige leven dus.

Zoals de kunst allengs dichter bij de zuivere uitdrukking van haar ware rythme komt, nadert het leven gaandeweg de verwezenlijking van zijn ware rythme. Het werkelijke leven zal dus niet altijd denkbeeldig blijven. Hoewel zijn ware vervulling ons naar het duister van een zeer verre toekomst verplaatst, wordt het toch 'verwezenlijkt'. Vandaar dat het zaak is te midden van het praktische leven, door en in hetwelk het ware leven wordt verwezenlijkt, dit niet uit het oog te verliezen.

De kunst bewijst ons, dat de ware verwezenlijking van het werkelijke leven individuele vrijheid als eis vooropstelt. Eens zal het nieuwe leven deze vrijheid op stoffelijk en geestelijk levensgebied verwerven. Door gelijkwaardige onderlinge verhoudingen met de anderen in deze toestand verbonden, zal het individu, juist door de gelijkwaardigheid dezer verhoudingen, er evenwel niet minder vrij om blijven.

De nieuwe kunst kent een onafhankelijk bestaan aan de lijn en aan de kleur toe, met dien verstande, dat zij door de bijzondere vorm onderdrukt noch misvormd worden, daarentegen zelf de bij haar natuur passende begrenzing vormen. Op dezelfde wijze zal de gemeenschap in het leven van de toekomst aan elk individu een onafhankelijk bestaan toekennen, dat op zijn eigen aard is afgestemd

De kunst toont ons in haar einddoel, dat de individuele vrijheid - tot nog toe een 'ideaal' - in de verre toekomst werkelijkheid zal worden. Zij

vergt hiertoe een trap van evolutie van de mens, waarop hij zijn vrijheid niet langer misbruikt. Is dit de reden waarom het huidige leven ons de vrijheid onthoudt? Wordt ook hierom misschien de tirannie nog geduld?

Door de ongelijkheid der mensen in deze tijd heeft de ene mens onder de andere te lijden. Slechts ontwikkeling, opvoeding en beschaving van de mens kunnen ons van dit lijden verlossen. In deze middelen is onze enige oplossing voor het verkrijgen der individuele vrijheid gelegen, daar zij ons nader tot de onderlinge gelijkheid brengen.

Zo de onafhankelijkheid der beschaafde individuen het scheppen van een leven van hogere orde bij uitstek bevordert, is het omgekeerd het gemis aan onafhankelijkheid in verleden en heden, dat de menselijke evolutie vertraagt. Wanneer wij dieper naar de oorzaak van de nagenoeg alle smetten op ons maatschappelijk en particuliere leven vorsen, komen wij tot de ontdekking, dat het de toestand van afhankelijkheid is, die de mens in het verderf stort. Het is niet altijd de menselijke lafheid, zwakheid, boosaardigheid, die hem tot oneerlijke daden aanzet of hem in rampspoedige verwickelingen brengt. Veelal is het integendeel de noodzaak zijn eigen bestaan te beveiligen, die dit alles oproept.

Het is in de eerste plaats de stoffelijke of geestelijke afhankelijkheid, die het verval van het leven veroorzaakt, de ontaarding van de mens in de hand werkt en de menselijke vooruitgang ophoudt.

Een der grootste ondeugden van de mens is de uitbuiting van elkander. Uit zwakheid of onmacht om uit eigen kracht een bestaan te scheppen roept men de bijstand van anderen in. Wanneer men de waarden of krachten, die men heeft aanvaard, door gelijkwaardige krachten of waarden vervangt, valt hier niets tegen in te brengen. Maar over het algemeen maakt men van de anderen misbruik; men

profiteert van hen, waaronder zij dan hebben te lijden. In onze maatschappij gaat men bij dit uitbuiten met zoveel list en sluwheid te werk dat het ongestraft kan gebeuren. Men kan er zich zelfs niet tegen verweren. Niettemin is het een misdaad, zo goed als die, welke wel worden bestraft: het is ronduit diefstal. Doch protesten als dit zullen de verfoeilijke maatschappelijke toestand, die de uitbuiting van elkander toelaat, niet noemenswaard wijzigen. Alleen het leven zal er verandering in brengen. De vooruitgang der beschaving, die vaak zelf deze uitzuiging teweeg brengt, zal haar ten slotte onmogelijk maken.

De mens op stoffelijk en geestelijk gebied een onafhankelijk bestaan te waarborgen is de dringende taak, waaraan wij, meer dan aan wat ook, allen moeten werken.

Als het nieuwe leven de mens bevrijdt, geschiedt dit alleen door een voortdurend beschaven van het individu en zijn onderlinge verhoudingen. Door deze beschaving wordt in het diepst van de mens het werkelijke leven hoe langer, hoe gaver in het concrete verwezenlijkt. Daar het werkelijke leven universeel is, heeft de mens het recht er naar te reikhalzen en de plicht aan de toekomstige vervulling er van te werken.

Zoals in de figuur van Adam uit het paradijsverhaal op zo bewonderenswaardige wijze wordt verzinlijkt, heeft de volmaakte mens er recht op zonder zorg te leven, zonder te werken zelfs. Pas in deze toestand haalt hij werkelijk vrij adem, hetgeen wil zeggen dat hij, overal en in alles gelijkaardig, zijn rythme één met het levensrythme voelt. Daar de onveranderlijke en evenwicht makende, in maat gebrachte tegenstelling van dit rythme dan in evenwicht is, leeft ook de mens in een volmaakt evenwicht.

In de grond is het leven dus simpel. Indien het hoe langer, hoe ingewikkelder wordt, behoeft de eenvoud hierom nog niet verloren te gaan.

Ingewikkeldheid noopt tot volmaking: eenvoud is de volmaakte toestand van de mens.

Wanneer wij het rythme van de twee evenwicht makende tegenstellingen der rechte lijn volgen, kunnen wij zeggen, dat het werkelijke leven in het

diepst van de mens niet anders dan een werking is van in evenwicht gebrachte tegenstelling, zoals bijvoorbeeld de dubbele beweging van de ademhaling ook tegengesteld en aanvullend is. Zij is niet anders dan de zuivere uitdrukking van het levensrhythme, dat Dr. Jaworsky als de dubbele beweging van verinnerlijking [interiorisatie] en veruiterlijking [exteriorisatie] bepaalt, en dat de wijsheid der Oudheid als de werkingen van uitbreiding [expansie] en samenpersing [compressie] of begrenzing heeft aangeduid. In deze samenhang is het belangwekkend naar Dr. Jaworsky te luisteren, wanneer hij zegt:

'Deze twee bewegingen van interiorisatie en exteriorisatie gaan samen, houden elkaar in evenwicht zonder ooit vermengd te raken en dit voortdurende rhythme, deze ingewikkeldheid zonder verwarring der twee tegengestelde stromingen, kan men overal herkennen.'

Pas in de mens, die volstrekt menselijk is, - hetgeen wil zeggen: in de mens op het toppunt der menselijke beschaving, - wordt dit evenwichtige rhythme op het gebied van lichaam en geest verwezenlijkt. Daar de kunst vrijer is dan het leven, heeft zij het reeds kenbaar kunnen maken.

De mens, die volstrekt menselijk is, is de volmaakte primitieve, maar bewust geworden mens. Adam, de volmaakte primitieve mens, was zich van het leven niet bewust; hoe zou hij het dan hebben kunnen verwezenlijken? Om bewust te worden heeft de mens beschaving, ervaring en kennis nodig. Van de wieg tot het graf zijn zij de inhoud van elk mensenleven.

Om ervaring op te doen en kennis te vergaren heeft de mens een volledige tegenstelling nodig. Zoals door de schepping van Eva in het paradijsverhaal wordt aangetoond, heeft de primitieve mens niet alleen een tegenstelling buiten zichzelf nodig, die tegenwicht maakt en tegelijk gelijkgeaard is, maar bovendien een verstoring van zijn evenwichtige toestand. Zo wordt hij zich van zijn eigen tweeheid bewust, hetgeen wil zeggen: van de tegenstelling, die eigen aan zijn rhythme is.

Nadat het rhythme van de mens onevenwichtig is geworden, bereikt de wisselwerking der

twee tegenstellingen van het menselijke rythme in de loop der evolutie opnieuw de gelijkwaardigheid der tegenstellingen en dus het evenwicht van het rythme.

Het rythme der evenwicht makende tegenstelling van de rechte lijn bewijst ons dus, - wil zij de toestand bereiken 'werkelijk' te zijn, - hoe noodzakelijk de scheiding is van dat, wat een eenheid schijnt te zijn. Wat de kunst ons hier onthult is van groot belang, omdat alleen de toestand van 'werkelijk' te zijn inderdaad levend voor ons is.

Het rythme der evenwicht makende tegenstelling van de rechte lijn heeft de kunst voor ons uit de bijzondere vormen geabstraheerd. Daar dit rythme een universele vertolking dezer vormen is, toont het ons, dat de min of meer natuurlijke werkelijkheid, nadat zij tot een universeler aspect is omgeschapen, nog een 'werkelijkheid' blijft.

Toch is het werkelijke leven, dat in het diepst van ons bestaat, nog niet concreet gemaakt. Hoewel het evenwichtig is, wordt het in en buiten ons onevenwichtig verwezenlijkt. Zoals het evenwichtige rythme der evenwicht makende tegenstellingen van de kunst ons aantoont, bestaat het niettemin en het is niet alleen het hoogste punt van het menselijke leven, maar tevens de diepe inhoud van het leven, dat wij allen leiden.

Het besef van de gelijkwaardigheid der evenwicht makende tegenstellingen van het rythme der kunst doet ons bewuster aan de grondlegging van een waarlijk menselijk leven werken. Want dat, waarover men zich juist het minst het hoofd breekt, is precies het tot stand brengen van dit evenwicht door gelijkwaardigheid der twee fundamentele tegenstellingen.

En toch is het deze gelijkwaardigheid, die de individuele vrijheid schept, ons van het lijden verlost en van de begrenzende stoffelijke en onstoffelijke vormen bevrijdt.

Met de zuivering der vormen en der verhoudingen houdt men zich reeds ernstig bezig, maar de noodzaak om naar het tot stand brengen van hun onderlinge en werkelijke gelijkwaardigheid te streven, beseft men nog niet voldoende. Dit valt te zien aan het leven en aan onze stoffelijke omgeving; het opmerkelijkst aan de moderne bouwkunst onder andere. Toch heeft het uiterlijk van onze tastbare omgeving een zeer grote invloed op onze geestgesteldheid. Bijgevolg is het allerminst overbodig noch buitensporig er zich grondig mee bezig te houden. Alleen door gelijkwaardige verhoudingen wordt de dwingelandij van de bizondere vorm teniet gedaan en de tragiek van het leven niet langer in onze tastbare omgeving weerspiegeld.

In de bouwkunst en in onze gehele tastbare omgeving ziet men tegenwoordig reeds overal gezuiverde vormen, gestrekte of rechte lijnen en zuivere kleuren optreden. Maar in de regel blijken het dan toch weer bizondere vormen te zijn.

Soms merkt men ook wel een streven naar min of meer evenwichtige verhoudingen, maar dan toch weer door middel van bizondere vormen. Ondanks hun nieuwe schijn ontpoppen deze werken zich als van vroeger tijd: bij gebrek aan gezuiverde vormen zijn zij niet 'open'. Of, zo zij al gezuiverd zijn, zijn deze gezuiverde vormen weer niet door hun gelijkwaardige tegenstellingen vernietigd. In weerwil van al hun technische en constructieve kwaliteiten, en ook het nieuwe materiaal ten spijt, maken dergelijke werken een mistroostige indruk op de nieuwe geest, daar hij zich in het verleden ziet verplaatst.

Eender vergaat het ons in het huidige leven. Een nieuwe geestgesteldheid ontwaakt en een streven naar onveranderlijk evenwicht begint. Maar met een gesteldheid van persoonlijke en onderlinge ongelijkwaardigheid komt men het evenwicht niet nader. Als gevolg van deze ongelijkwaardigheid blijft de geest in zover als hij begrenzende vorm is of in begrensde

vormen van allerlei aard is 'opgesloten' tot vluchtige belangen beperkt. Het zijn heus niet uitsluitend conventionele vormen, die thans voor het nieuwe leven metterdaad een beletsel betekenen; het merendeel der nieuwe vormen, dat op politiek, sociaal en economisch gebied vaste voet krijgt, is immers al net zo een hinderpaal. Als voorbeeld willen wij alleen maar aanhalen hoe aristocratische begrenzingsen onder democratische vormen herrijzen of hoe het 'socialisme' zich vaak als synoniem met bourgeoisie ontpopt.

Zelfs ondanks alle volmaking van de geest heeft de beschaafde, verfijnde, moderne mens aan de werkelijk nieuwe geestgesteldheid geen deel, indien hij niet gelijkwaardigheid nastreeft.

Niet minder dan uit het individuele en collectieve leven, blijkt echter het nieuwe leven uit onze stoffelijke omgeving. Niet alleen bouwwerken, maar al wat de moderne mens scheidt, werktuigen, meubels, vervoer- en verkeersmiddelen, uitstalkasten, lichtreclames, straatverlichting, enz., laat ons het zuiveren van de vorm en het opsporen van zuivere verhoudingen zien. Dit zijn als het ware stuk voor stuk blijken van de nieuwe beschaving, welke met die der nieuwe kunst evenwijdig loopt. En het leven zelf toont ons, dat het hetzelfde spoor volgt: de beschaving der zuivere verhoudingen zal dat vernietigen, wat zich tegen de gelijkwaardige verhoudingen verzet, die geschapen moeten worden.

Reeds nu herkennen wij in het leven dat, waarop de kunst met goed gevolg haar krachten heeft beproefd. Hoe langer, hoe dringender wordt op werkelijke wijze naar een onveranderlijk evenwicht gestreefd. Slechts de oude bijzondere vormen, die de traditie heeft gekweekt, benevens eigen belangen individueel en collectief, verzetten er zich tegen. Tot nu toe heeft men in de kunst

een tijdlang een ogenschijnlijke harmonie weten op te roepen, die het deed voorkomen, alsof het leed van het merendeel der wezens, zelfs niet bestond. Maar in het leven heeft men deze harmonie der kunst van weleer zelfs niet kunnen verwezenlijken. Dat men niettemin in het leven op de duur toch een werkelijk evenwicht gaat bereiken, is ongehoord ingewikkeld en hier nog moeilijker aan te tonen, dan in de kunst. Maar van lieverlede begint het te dagen. Ook de kunst heeft pas in onze tijd haar ware inhoud getoond, - namelijk niet vòòr het einde van haar ontwikkeling van de bizondere vorm, aan het begin van haar beschaving der zuivere verhoudingen dus. De kunst is verder dan het leven. Hetgeen wij thans in het leven kunnen waarnemen, is nog maar het voorspel van het nieuwe leven.

Laten wij dus op het vrije gebied der kunst nagaan hoe het verloop van de menselijke beschaving zal zijn. Dan zien wij in het verschiet: een vooruitgang naar het werkelijke vrijmaken van de vormen en naar gelijkwaardigheid van hun onderlinge verhoudingen, - een vooruitgang naar een leven in werkelijk evenwicht.

Zo in de kunst deze vooruitgang op de bevrijding van de dwingelandij der vormen berust, is het te begrijpen, dat in het leven de weg naar de vooruitgang nooit over het herstel van primitieve en overheersende vormen kan lopen.

Toch heerst er, ondanks dat vooruitgang bevrijding betekent, tegenwoordig een sterke neiging tot terugvallen in een primitieve levensstaat. Dit duidt nog niet altijd op een achterlijke geest of op een min of meer primitieve gesteldheid. Er zijn heel wat oprechte, beschaafde, zelfs geleerde mensen, die, gedreven door een gegronde afkeer van de huidige stand van het geciviliseerde leven, liever een gezonder en zuiverder leven tot leidraad nemen en van mening zijn, dat zij dit in het natuurlijke leven zullen vinden. Zeer vele 'moderne' lieden daarentegen, die over de

voortgang der beschaving in vervoering plegen te geraken, beseffen de feitelijke inhoud er van niet en zij zijn er, onbewust, alleen op gesteld wegens de voordelen en het gemak, die de voortgang hun biedt. Maar zijn niet de eerstgenoemden een beetje voorbarig, daar zij thans reeds het resultaat van de voortgang zouden willen zien? Wordt niet het goede ook door het kwade teweeg gebracht? Het blijkt, dat zij niet vatten wat de voortgang eigenlijk inhoudt; hun ontbreekt het aan vertrouwen in het leven, zoals het zich kenbaar maakt. En inderdaad, wanneer wij de misvormingen van het leven niet als even zovele hervormingen zien, valt het wel moeilijk te beamen, dat alles goed is, zoals het is.

Indien wij verwachten, dat wij nu al de verwezenlijking van het nieuwe leven zullen meemaken, hebben we het wis en zeker mis. Het is zaak te pogen met voorbijgang van bespiegeling en idealen de stand van zaken helder te overzien: de werkelijkheid dus zorgvuldig na te vorsen. Wanneer wij voortaan symptomen van een nieuw toekomstig leven ontdekken, zullen wij de kracht bezitten dit voor te bereiden. Laten zij, die tot onderscheiden in staat zijn, zich inspannen om een nieuwe geestgesteldheid aan te kweken, welke ter verwezenlijking van gelijkwaardige verhoudingen geschikt is, en tevens thans reeds trachten allengs zuiverder individuele en onderlinge verhoudingen te scheppen.

De meesten van ons hebben het niet langer op oorlog begrepen. Niettemin komt het velen voor, alsof een waarlijk evenwichtig leven met 'de dood' zou gelijkstaan. Zo laakt, om precies dezelfde redenen, de behoudende aethetica de nieuwe kunst ook. Dat de nieuwe kunst niet levend schijnt te zijn voor degenen, die van afbeeldende kunst houden, komt echter doordat zij de wezenlijk uitdrukking der nieuwe beelding niet vatten. Dat de abstracte middelen toch heus geen beletsel zijn om dit wezenlijke kenbaar

te maken, vindt hierin zijn verklaring, dat reeds te allen tijde deze essentiële uitdrukking uitsluitend door het rythme der verhoudingen van lijn en kleur alleen werd opgeroepen. Wordt dit rythme door de 'kunstenaar' weergegeven, dan kan het werk niet leeg zijn. Hetzelfde geldt met betrekking tot het leven: wanneer het nieuwe leven het levensrythme uitdrukt, kan het al net zo min op de dood gelijken.

Ondanks alle feilen van onze beschaving - en soms juist hierdoor - vindt het bevrijdende verschijnsel in de kunst nu ook zijn weg in het leven. Ofschoon vormen van allerlei aard het nog onderdrukken, maakt het nieuwe leven zich langzamerhand van deze kluisters los. Zou men hieraan twijfelen, betwisten, dat deze evolutie niet alleen zal voortduren, maar zelfs een toestand van hogere orde gaat teweeg brengen, dan behoeft men zich slechts van de loop der beeldende evolutie in de kunst tot haar einde toe rekenschap te geven. Wanneer men deze gang volgt, begrijpt men aanstonds beter het huidige, een weinig verbijsterende aspect van de vooruitgang, die meebrengt, dat men hoe langer, hoe verder van de traditionele vormen afraakt en ten slotte van de lichamelijke en geestelijke dwingelandij van het leven wordt verlost. Laten wij, bijvoorbeeld, het individuele en onderlinge vaneenscheiden van de velerlei vormen eens nader beschouwen. Doen wij dit, dan zien wij hieruit, dat het verdwijnen van het leven van weleer met al zijn sociale, economische en psychische aspecten, evenals het vervallen der aangenaamheden van dit vroeger bestaan, zoals de besloten vertrouwelijkheid van vaderland en familie, de bekoring der vriendschap en liefde van toenmaals, geen werkelijk gemis betekenen, omdat het verdwijnen van deze dingen tot een hoger, een beter leven leidt.

Hoe schoon zou evenwel het huidige leven niet zijn, indien het mogelijk was de hoge idealen van alle tijden, als belangeloze liefde, oprechte vriendschap, ware goedheid, enz., te verwezenlijken!

Niet uit minachting voor deze idealen zelf, maar omdat het de nieuwe geestgesteldheid niet ontgaat hoe zij tot begrenzende en onware vormen zou verworden, verwerpt zij deze schijnbeelden.

Het vaneenscheiden van de bijzondere vormen is het begin van het onafhankelijke bestaan van de lijn en de kleur, daar lijn en kleur, omdat zij op deze wijze zijn bevrijd, tot vormen kunnen komen die boven de begrenzende bijzonderheden staan. Juist deze scheiding brengt de bekrompen gesteldheid van die vormen aan het licht en stuurt op zijn werkelijke vrijmaking aan. De vorm wordt vrij door compositie in gelijkwaardigheid met andere vormen en door decoratie van zichzelf, evenals een daad van de scheiding.

Desgelijks moeten in de mens de verschillende hoedanigheden, die bij het primitieve wezen dooreenlopen, door een daad van scheiding worden gezuiverd en aan ordening onderworpen. Langs deze weg bereikt hij de onderlinge gelijkwaardige tegenstelling van deze hoedanigheden: het evenwicht dus van de mens, die volstrekt menselijk is. De kunst bewijst ons, dat het eveneens nodig is de mensen, doordat zij van elkaar worden gescheiden, zelfstandig te maken.

Wij hebben allen de neiging om op elkaar te leunen. Deze hebbelijkheid is het, die de geveinsde vriendschap uitbroedt. Doch de mens wordt 'alleen' geboren en 'alleen' gaat hij heen: een onafhankelijk bestaan is zijn bestemming. En het is het leven, dat ons door zijn altijddurende noodzaak ten slotte niet alleen het verlangen, maar tevens de kracht schenkt om onafhankelijk te zijn.

Toch rust de samenleving op onderlinge hulp. Maar wij mogen niet vergeten, dat deze hulp onderling gelijkwaardig moet zijn en het individu dus

onafhankelijk moet maken.

Ofschoon het voor de ontwikkeling van de mens noodzakelijk is dat zij van elkander worden gescheiden, moet noch mag men - in het leven zomin als in de kunst - de begrenzende vormen opgeven, alvorens men rijp genoeg is om zich aan de ontwikkeling der zuivere verhoudingen te wijden. Daarna pas moet men de bijzondere vormen loslaten, daar zij de daden in de weg staan, die voor de individuele en collectieve vooruitgang nodig zijn.

Juist zoals men de traditionele aesthetische waarheden, maar anders uitgedrukt, in de nieuwe kunst herkent, doet ook het nieuwe leven ons de traditionele wijsgerige denkbeelden en begrippen kennen, die echter al evenzeer anders worden toegepast.

Doordat zij eerst de bijzondere, daarna de gezuiverde, dan de neutrale vorm teniet deed, heeft de nieuwe kunst lijn en kleur vrijgemaakt: het essentiële der beeldende uitdrukking. Gedurende een beschaving van vele eeuwen is de ware inhoud van de mens en van het leven doende zich eveneens door het vernietigen van allerlei begrenzende vormen te bevrijden. Deze vernietiging brengt leed mee, maar daar zij noodzakelijk is, is zij nochtans onvermijdelijk. Toch gaat zij altoos met vreugde gepaard, want vernietiging wettigt scheppen: het scheppen van een nieuw leven.

Of wij het leven als vreugde of als leed beschouwen, hangt geheel af van hetgeen voor ons het belangrijkste is: vernietiging of schepping.

De schoonheid en smartelijkheid van het concrete leven zijn juist hierin gelegen, dat wij aan het vernietigen noch aan het scheppen ontkomen, bijgevolg niet aan de vreugde en niet aan het leed. Deze schoonheid

omvat ook ons hunkeren naar bevrijding van het leed. En hierin nu ligt juist voor ons de prikkel om te scheppen en zo de vreugde binnen ons bereikt te brengen. Dat hiermede weer opnieuw leed gepaard gaat, is van geen belang. Wij 'doorleven' deze herhaling in ons eeuwig streven naar vreugde.

Elke omschepping is de uitkomst van vernietiging en schepping. Omschepping is dus een uitwerking van vreugde en leed. Juist zoals in het concrete leven de werkingen van vernietiging en schepping gescheiden zijn, worden ook vreugde en leed er afzonderlijk ondergaan. Dit maakt ons leven somber, doch alleen maar omdat vreugde en leed, schepping en vernietiging, in het concrete leven in onevenwichtige verhoudingen voorkomen.

Ten gevolge van zijn volledige eenheid is het feitelijk het werkelijke leven van evenwichtige tegenstelling zomin vernietiging als schepping; het drukt derhalve vreugde noch leed uit, want bij elke gelijkwaardige tegenstelling, doet ook hier het ene het andere teniet.

Zo al het kwade zinverwant met vernietiging is, dus met leed, en het goede eensluidend met schepping, met vreugde dus, worden toch in het werkelijke leven goed en kwaad teniet gedaan.

Maar in het concrete leven staan goed en kwaad pal tegenover elkaar. Opnieuw tekent het 's levens schoonheid en smartelijkheid tevens, dat wij aan het ene noch aan het ander kunnen ontsnappen. Als wij al bij machte zijn datgene, wat goed voor ons is, te verwerven en het weten te behouden ook, zal het na enige tijd in dat, wat ons kwaad kan, omslaan. En wanneer wij het gevoel hebben, dat iets ons kwaad doet, kan dit later in iets goed voor ons verkeren. Maar van het najagen van het goede zou geen actie uitgaan: geen evolutie - geen leven.

Door zijn twee aspecten, het stoffelijke en het geestelijke, maakt het concrete leven, dat wij leiden, de tegenstelling van goed en kwaad nog ingewikkelder. Juist echter door ongelijkwaardige tegenstellingen komen wij niet alleen dichterbij tot nader onderscheid, maar wij trachten dan daarenboven deze tegenstellingen tot onderlinge gelijkwaardigheid te brengen en dientengevolge herscheppen wij onszelf.

In de afbeeldende kunst worden de begrenzendende werkingen van de bijzondere vorm achter de schoonheid van het geheel weggemoffeld. De nieuwe kunst onthult evenwel, dat op die manier het evenwicht niet nauwkeurig wordt verwezenlijkt. Voor zover het maar even gaat, moffelt men ook in het leven het kwade al evenzo weg en het goede wordt niet minder verdoezeld. Op die wijze ervaart men de levensvreugde niet en toch wil men het leed, haar tegenhanger, wegcijferen. Het gevolg is, dat men niets in het werk stelt om de ellende te verhelpen. Maar doordat wij het kwade, dat ons omringt, uit onze gedachten willen bannen, overvalt het ons juist. Het is nagenoeg een algemeen verschijnsel, dat men de gevaarlijke situaties in het leven, zoals kwalen, kiemen van oorlog, enz., niet onder de ogen wil zien. Dit is menselijke zwakheid. Zich een kwaad in te beelden, dat niet bestaat, leed te scheppen, daar waar slechts vreugde heerst, is een ziekte daarentegen. De nieuwe kunst houdt ons voor, dat wij onverschrokken de werkelijkheid moeten zien zo als zij is en niet zo als wij haar uitdenken. Het vermogen hiervoor oog te hebben verwerft het leven van lieverlede door zijn ongemene vooruitgang op het gebied van wetenschap en techniek.

De nieuwe kunst doordringt ons echter gelijkelijk van het besef, - en dit is van het uiterste belang, - dat wij ons niet anders moeten voordoen, dan wij zijn. Zij openbaart ons, dat openhartigheid en oprechtheid de oervoorwaarden voor het nieuwe leven zijn.

De nieuwe kunst toont ons in haar einddoel [de Nieuwe Beelding] dat, wanneer de nauwkeurige uitdrukking der voornaamste tegenstellingen van het rythme wordt weggemoffeld, dit rythme ook niet zuiver kan worden geuit.

Desgelijks eist het nieuwe leven erkenning en schepping van datgene, wat het werkelijk behelst.

Niets is verderfelijker voor het leven, dan zich de werkelijkheid te ontveinzen, - de waarheid dus. Want op deze manier, - daar het leven de waarheid is, - verloochent men het leven.

Wanneer men zich de ware inhoud van het leven, zelfs van het praktische bestaan, ontveinst, trekt men zich in een bizondere vorm terug, hetgeen hierop neerkomt, dat men zich van het leven afzondert, zich dus opsluit. Daar de mens in de duisternis van het bestaan tussen leven en dood dobbert, is het niettemin heel natuurlijk, dat hij zich groepsgewijs afsluit, in kleine kringen van mensen, die min of meer een zelfde denkwijze zijn toegedaan en nagenoeg tot dezelfde maatschappelijke stand behoren. Het spreekt vanzelf, dat men, - hetzij uit gevoeligheid, hetzij uit zelfzucht, - de schokken der tegenstellingen, waarvan het leven vol is, poogt te vermijden. Het is te begrijpen, dat men alleen maar met 'vrienden' verkeert, slechts in zijn makkers opgaat en zich zo weinig mogelijk van de mensheid buiten het zelf gekozen kringetje aantrekt. Het lijkt wel, of men uit alle macht vertier zoekt, als men eet, drinkt, voelt en denkt alleen maar naar eigen aard en smaak. In dezelfde trant is men er steeds op uit om maar in de warmte te blijven en de koude te mijden; men leest alleen wat 'prettig aandoet' en aan verwante opvattingen en gevoelens ontspringt. En ten slotte spreek het vanzelf, dat men zich maar liever niet met de zozeer 'verontrustende' politieke en economische situaties inlaat. Dit is allemaal heel 'menselijk', wanneer iemand volgens zijn inborst, instinct, en 'levens'-intuïtie zo handelt. Maar wanneer een dergelijk gedrag uit berekening voorspruit en er toe moet dienen om de ware toedracht van zaken te bemantelen, dan wordt het gewoonweg struisvogelpolitiek.

Laat ons niet vergeten, dat dit soort van bekrompen egoïsme nièt het egoïsme is, dat ons doet evolueren. Immers, doordat wij ons in het kleine kringetje opsluiten van dat, wat ons aangenaam is, zonderen wij ons op een onbillijke manier van de anderen af en plaatsen onszelf buiten het universele leven en al zijn schoonheden, die dan ook voor ons verborgen blijven.

Wat de mens ook moge doen, van alle kanten nadert inderdaad gevaar, en, wordt het niet getrotseerd, dan leidt het de mens ten verderve.

Zoals het elke bijzondere vorm vergaat, doet evenwel ook de kleine kringetjes in ons leven zichzelf teniet. En opnieuw worden wij door het leven van de koestering meedogenloos de kilte ingedreven.

Wanneer wij dan de richting kwijt zijn en met de tegenstelling worden geconfronteerd, die wij hebben verloochend, voelen wij ons ongelukkig. Maar wij 'leren' en wij zijn gedwongen te strijden. Alleen uit strijd komt tenslotte de zegepraal te voorschijn: een nieuwe, 'opener', vorm van leven.

Met zijn goed en zijn kwaad verzoent dus de vooruitgang der beschaving, - als deel van het concrete leven, - vernietiging en schepping, vreugde en leed. En juist zoals deze tegenstellingen, doordat zij in de loop van de tijd haar gelijkwaardigheid naderen, zich van lieverlede zelf teniet doen, nadert ook de vooruitgang allengs een toestand van gelijkwaardigheid van het goede en het kwade, van menselijk evenwicht derhalve.

Hoe langer, hoe inniger zullen de werkingen van schepping en vernietiging in elkaar overgaan, met het gevolg, dat wij, al vernietigende, meer en meer zullen kunnen scheppen.

Meer en meer zullen de lange perioden van vernietiging en schepping inkrimpen; meer en meer zullen vrede en oorlog in elkaar opgaan, totdat ook zij zichzelf zullen te niet doen. Naarmate wij de gelijkwaardigheid der twee evenwicht makende aspecten in en buiten ons benaderen, zullen wij gaande-

weg minder door het leven worden 'geleefd', dus beter in staat zijn te 'leven'.

De ontwikkeling der kunst bewijst duidelijk, dat het leven een voortdurende omschepping is in de zin van groei van de geboorte tot aan de dood. Niets keert dus op dezelfde wijze wederom, noch blijft het aan zijn toestand gelijk. Zo verzet zich het leven zelf tegen elke zucht tot behoud. Want alleen maar gedurende een zekere tijd verschijnen de nieuwe vormen opnieuw als dezelfde. En zijn zij ook dan nog werkelijk gelijk? Dat zij menigmaal eender lijken, stijft de behoudzuchtige geest of veroorzaakt zijn misvatting.

In het leven is voorzeker de behoudende werking aanwezig, maar steeds tegenover de scheppende gesteld, zodat zij teniet wordt gedaan en de vooruitgang - de groei - doorgaat.

Wanneer wij zien, dat de kunstenaar gedurende een beschaving van eeuwen onversaagd heeft omgeschapen, doordat hij het natuurlijke aspect en de bijzondere vorm tot gelijkwaardige tegenstellingen van lijn en kleur herleidde, bemerken wij, dat het leven zelf kunstenaar is, een godheid, die de mens onvervaard tot een telkens hogere toestand omschept en hem ten slotte van elke eigen begrenzing verlost.

De kunstenaar volgt evenwel slechts de loop van het leven, zoals elk mens dit doet. Hierbij bootst de mens geenszins, - zomin als de kunstenaar zulks doet, - de natuurlijke verschijning na, die wij niet van vorm zien veranderen, maar hij herschept zijn stoffelijke en onstoffelijke omgeving... vaak genoeg onder eigen protest.

De mens volgt wel de loop van het leven, maar over het algemeen heeft hij er geen heldere kijk op. Immers, pas aan het einde van een beschaving komt

door onafgebroken vrijmaking der opeenvolgende vormen de inhoud er van aan het licht.

De ontwikkeling van het leven is verre van voltooid, maar, - hoewel in een zeer gering aantal werken, - de ontwikkeling der beeldende kunst is voleindigd. Dit is dan ook de reden waarom deze kunst ons vermag voor te lichten.

Wanneer wij de beeldende ontwikkeling volgen, bemerken wij, dat het een grote vergissing is te menen, - zoals toch heel wat mensen plegen te doen, - dat de vooruitgang der Westerse beschaving de mensheid te gronde richt. In de kunst heeft de volmaking van de vorm nooit de vernietiging van haar ware wezen teweeg gebracht. Zo veroorzaakt ook de volmaking der veelvuldige vormen van het leven op stoffelijk en geestelijk gebied geenszins de ondergang van het leven, maar wel van zijn primitieve uitdrukking.

In de kunst was de volmaking van de technische kant niet alleen voor haar evolutie nodig, zij was er zelfs bij uitstek het middel toe. Zo wordt ook de eis tot volmaking van de gehele techniek door het leven gesteld; alles vaart er wel bij: hygiëne, wetenschap, enz.

De volmaking van de wetenschap is een der voornaamste wegen naar de menselijke vooruitgang, waarlangs men tot een toestand van groter evenwicht komt. Wie zou de ontzaglijke invloed willen ontkennen, die wetenschap en techniek op de internationale betrekking der volkeren oefenen door de uitbreiding, die deze twee aan de toepassing van gas en electriciteit hebben gegeven? En wanneer sommige van hun ontwikkelingsvormen ons met schrik en afgrijzen vervullen, - de ontwikkeling der verstikkende gassen bijvoorbeeld, - dan nog heeft zulks de menselijke evolutie ten doel. Zoals onlangs reeds door anderen werd aangetoond, zal al dit de oorlog afschaffen, die door de ontwikkeling van het wapentuig zelf onmogelijk zal worden. En zo zal door concrete feiten een werkelijk evenwicht ontstaan.

Elke dag kunnen wij schitterende ontdekkingen op medisch gebied en

het gestaag grondiger worden van deze wetenschap constateren. Hier merkt men pas recht, dat kennis geluk brengt! De vooruitgang der medische wetenschap heeft reeds veel tot leniging van de tragiek des levens bijgedragen en de mens weer in een toestand van evenwicht gebracht, die hij genoopt is te verliezen wil hij andere hoedanigheden winnen.

De vooruitgang van de geneeskunde is dus van het allerhoogste belang voor de mensheid. Maar het is duidelijk, dat deze vooruitgang gelijke tred met de evolutie van de mens houdt: dat wij dus tijd nodig hebben!

Bijgevolg vormt de volmaking van wetenschap en techniek allermint een beletsel voor het waarachtig menselijke leven. Juist het tegendeel is het geval: dat zij niet voldoende volmaakt zijn en vooral dat de organisatie of toepassing van wetenschap en techniek nog niet volmaakt genoeg is, - eer vaak verschrikkelijk, - dat is de hinderpaal.

Het is het wangebruik van wetenschap en techniek, dat het leven thans onevenwichtig maakt. Het gebruiken van al die voortreffelijke dingen, als machines, vervoermiddelen, enz., door mensen, behept met een zucht naar baat ten koste van anderen, dat en niets anders maakt het leven somber.

Om het leven tot een vrij leven te maken kan men niet beter doen dan menswaardige toestanden tevoorschijn te roepen, doordat men door het scheppen van juiste verhoudingen de verkeerde organisatie afbreekt of opzijschuift.

Geen nieuwe organisaties onder dwingelandij van een andere organisatie moeten op de juiste manier worden gericht, maar men moet, zoals het ware socialisme dit beoogt, op elk levensgebied, sociaal en economisch, organisaties scheppen, die uit voortbrengers en verbruikers in gelijkwaardige onderlinge verhoudingen zijn samengesteld en door henzelf worden bestuurd.

Voor de machine is voor de menselijke vooruitgang een onmisbaar middel. Zij vermag de brute en primitieve kracht van de mens te vervangen, een kracht, die in de loop van de menselijke evolutie moet worden

omgeschapen.

Dat de machine werd uitgevonden bewijst reeds, dat de mens deze lichaamskracht al goeddeels had verloren en haar derhalve poogde te vervangen. De machine immers is in staat hem, uit zijn slaafse toestand te bevrijden.

In een dag is dit echter niet gedaan. Maar op de duur kan de machine de mens weer mens maken. Want de mens leeft niet om te werken, maar hij werkt om te kunnen 'leven'.

Klaarblijkelijk ten gevolge van een verkeerde organisatie van het werk, - en dit is tegenwoordig doorgaans het geval, - maakt de machine de mens opnieuw tot slaaf. Hoewel men nooit moeite genoeg kan doen om een billijke, dus juiste, organisatie tot stand te brengen, dient toch opgemerkt, dat, zo het leven achterblijft, de mens over het algemeen bij de evolutie ten achteren is. En wie zal zeggen, wanneer hij zover gevorderd is, dat hij vrij kan worden? Maar laten wij er voor zorgen, juist omdat wij dit niet weten, dat wij hem vrije tijd verschaffen, opdat hij kennis kan opdoen, wanneer hij hiertoe bekwaam is.

Het is zeer waarschijnlijk, dat in de toekomst, wanneer de mens meer ontwikkelingsvormen heeft doorlopen, de machine goed gebruikt en het werk goed georganiseerd zullen worden.

Door de uitvinding van de machine ziet de mens zijn brute kracht losgemaakt van zichzelf en op deze wijze kan hij haar beter leren kennen. Zo zal dit primitieve aspect van de mens, tegenover en buiten hem gesteld, hem omscheppen.

Niet alleen de machine, maar elke door de mens zelf geschapen werkelijkheid schept hem om.

Om het geheel om te scheppen, lichamelijk en geestelijk dus, hetgeen wil zeggen om een nieuwe geestgesteldheid te scheppen, is alles wat het leven voortbrengt en bijdraagt nodig. Om 'werkelijk' te zijn moeten psychische

hoedanigheden, als bondigheid, stiptheid, zindelijkheid, enz., evenals geestelijke oefeningen, zoals concentratie, denken, overpeinzen, enz., als het ware stoffelijk in ons worden verwezenlijkt.

Het gaat er mede, als met de dans. Om een goed danser te zijn, moet het dansen iemand immers ook 'in het bloed zitten'.

De vooruitgang der Westerse beschaving dient er juist toe het verwezenlijken op concrete wijze mogelijk te maken. Wanneer deze Westerse beschaving zich meer dan de Oosterse met de stoffelijke kant bezighoudt, ligt hierin de voor de gehele evolutie der mensheid noodzakelijke tegenstelling besloten, die langzamerhand de gelijkwaardigheid van de geestelijke en lichamelijke ontwikkeling zal bereiken.

In tegenstelling met de Westerse beschaving, die vooral om zo te zeggen het uiterlijke aspect van het leven veredelt, doordat zij niet alleen het verstand, maar ook het gevoel voor de werkelijkheid ontwikkelt, heeft het Oosten steeds het oefenen van de beheersing over dit aspect door de innerlijke kracht van de mens aangeprezen. Het is duidelijk, dat ook langs deze weg het uiterlijke aspect van het leven wel geleidelijk tot ontwikkeling komt, maar is het resultaat ook in voldoende mate 'werkelijk', opdat de twee aspecten der menselijke natuur elkaars tegengestelden in gelijkwaardigheid kunnen zijn? Wordt niet op deze manier het uiterlijke aspect van al het bestaande min of meer 'op zij geschoven'?

In elk geval vergt deze schone leer veel innerlijke kracht en geestelijke oefening, welke voor de meesten van ons binnen het bestek van onze beschaving moeilijk of nagenoeg onbereikbaar zijn.

In het Westen hebben slechts enkele onafhankelijke geesten deze verheven geestelijke hoedanigheden weten te verwezenlijken en op deze wijze tot de beschaving kunnen bijdragen en geholpen haar te bevorderen.

Ofschoon de Oosterse opvatting, die door de hoogste wijsheid der gehele wereld is ingegeven en in omgekeerde zin de Westerse ontwikkelingsgang behelst, in beginsel goed is, heeft zij in het concrete leven tot geen

verwezenlijking geleid. Dit toont de kunst ons aan. Nooit heeft de kunst van het Oosten tot stand gebracht, wat de kunst van het Westen heeft bereikt: de bevrijding van de dwingelandij van de bijzondere vorm, de schepping van neutrale vormen en zuivere verhoudingen en ten slotte de gelijkwaardige uitdrukking van de twee aspecten van al het bestaande.

De verheven waarheid der onveranderlijke en volstrekte tegenstelling dezer twee aspecten, beeldend uitgedrukt, bleef aldus eerst verborgen, werd vervolgens tot niet beter dan gemeengoed gemaakt en tegelijk begrensd, alsof er hier van een leerstelsel van symbolen sprake was.

De inhoud der Westerse beschaving strekt vooral ter bewustmaking van de mens.

Het leven in het diepst van de mens, - hierboven met het 'werkelijke' leven [het essentiële van de mens] aangeduid, - is hem oorspronkelijk niet bewust. Wel is hij zich min of meer van de concrete kant van het leven bewust, - van het lichamelijke, zinnelijke, verstandelijke. Thans is dus het concrete leven ons menselijke leven en bijgevolg is het logisch, dat dit ons dwingt ons eerst hiermede bezig te houden.

Laat ons niet vergeten, dat juist dit concrete leven, doordat het met de kern van ons wezen in wisselwerking staat, ons dit wezen, - en derhalve het werkelijke leven in ons, - pas doet beseffen. Juist de voortgang van onze beschaving is het, die door onafgebroken verandering het concrete leven buiten ons levend en tot een werkelijke tegenstelling voor ons maakt en het tevens als een gedragslijn voor ons opstelt. Daarentegen vormt het primitieve en natuurlijke leven, dat steeds hetzelfde voor ons blijft en tegen de voortgang indruist, deze voor onze ontwikkelingsgang noodzakelijke tegenstelling niet.

In tegenstelling met het concrete leven, dat voortgezette actie is, wiegt het natuurlijke leven de mens in slaap.

Daar nu het concrete leven 'werkelijk' voor ons is, is het logisch, dat de uitdrukking der beeldende kunst hoe langer, hoe 'werkelijker' wordt. Maar in de kunst moeten wij deze werkelijkheid niet als een nabootsing van het aanzien der werkelijkheid om ons heen opvatten, maar als een door de mens geschapen werkelijkheid.

Dan pas begrijpen wij, dat de uitdrukking der kunst, die van het standpunt der natuur hoe langer, hoe abstracter wordt, hoe langer, hoe concreter van het standpunt der kunst wordt. De uitdrukking der kunst houdt zich niet langer met de natuurlijke verschijning op, noch met de vage gevoelens, die de mens zo graag pleegt te koesteren.

Zij bouwt, zij vormt, zij verwezenlijkt. De uitdrukking der kunst volgt het leven en niet de natuur.

De mens is van nature geneigd zijn geluk in romantische concepties te zoeken, maar het leven stuwt hem hoe langer, hoe krachtiger naar concentratie op een werkelijkheid, die het zelf scheidt en altoos verdiept.

De nieuwe kunst bewijst ons, dat het ware, het werkelijke, 'ons leven' dus, niet voor altijd door de beslommeringen van het dagelijkse bestaan ontsiert en verduisterd zal worden. Zij toont ons aan, dat de levensvreugde, die zij wekt, in genen deele van de primitieve gesteldheid afhankelijk is, maar dat deze vreugde integendeel vrijkomt naarmate men zich van deze primitieve gesteldheid verwijdert. Reeds liggen alle middelen voor het grijpen, die het nieuwe leven ter verwezenlijking der levensvreugde nodig heeft.

Om het tekort aan zonlicht te compenseren, dat maar al te vaak door wolken bedekt is, hebben wij reeds allerlei kunstmatige middelen te onzer beschikking. De natuurkrachten zijn al door de mens aan zijn belangen aangepast. Onze gezondheid krijgt door de wetenschap hoe langer, hoe bestendiger weerstand. De techniek maakt de aarde meer en meer bewoonbaar - van de gehele vooruitgang der beschaving kunnen wij gebruik maken: haar uitkomsten

behoeft men maar te ontwikkelen en op de juiste wijze toe te passen.

Voor zover het haar primitieve en 'natuurlijke' uiting raakt, is de schoonheid, - deze wonderbaarlijke en rechtstreekse uitdrukking van de levensvreugde, van het ware leven, - door de uitkomsten van de ontwikkelingen der kunst reeds vervangen. De beeldende kunst staat al op het punt in onze tastbare omgeving verwezenlijkt te worden. Het vogelgekweel is op een 'werkelijke' wijze in de Amerikaanse jazz vermenselijkt.

Is het dan houdbaar, dat de mens nog langer zwoegt als een machine, dat hij zonder levensvreugde scheidt en zulks uitsluitend uit harde noodzaak, omdat hij anders niet kan bestaan? Bewijst ons dan de nieuwe kunst tevergeefs, dat men zich van de begrenzende vormen en van de natuurlijke aandrift kan ontdoen?

Laat ons afwachten, wat de uitsluitende concentratie op het nuttige en op het praktische leven vermag op te leveren. De toekomst zal de ware schoonheid en het ware leven brengen. En wel in een nieuwe vorm.

Zo leven en kunst ons bewijzen, dat de evolutie door de werking van scheppen en vernietigen tot stand komt, dan zijn alle noden en alle voordelen, die de vooruitgang der beschaving meebrengt, stuk voor stuk noodzakelijk voor de ontwikkelingsgang van de mens. Doch over het algemeen merkt men slechts of alleen de ene of alleen de andere dezer werkingen op. Zo komt het, dat men het leven, hetzij als in verval, hetzij als onveranderlijk beschouwt. Immers, scheppen alleen zou een toestand zonder verandering betekenen en alleen maar te vernietigen zou op ondergang uitlopen. Maar degenen, die beide werkingen in haar wisselwerking tegekijk zien, erkennen het leven als een eeuwige groei.

Toch blijft het moeilijk een universele kijk op de dingen te hebben, zolang men innerlijk of uiterlijk in een bepaalde levensvorm beklemd zat. In die toestand bekijkt men de werkelijkheid alleen maar van een kant. Aangezien iedereen een andere kant ziet en iedereen bovendien nog anders

ziet ook, heeft iedereen bijgevolg tot op zekere hoogte gelijk. Het is er al niet veel anders mee gesteld dan met de witte en de zwarte koe uit de fabel van Zola.

Daar in de loop van de tijd de evolutie van de mens in weerwil van alles op twee wijzen tot uiting komt, namelijk en als trapsgewijze ontwikkeling naar de volstrekt menselijke toestand en als gestage achteruitgang van de primitieve lichamelijke staat, kan men of van verval of van evolutie van het leven spreken.

Inderdaad zien wij, dat in de mens en in het leven de natuurlijke kracht tegenover de menselijke staat. En de nieuwe kunst bewijst ons, dat de wisselwerking van deze tegenstelling ten slotte een toestand van hogere orde teweeg brengt. In de kunst verwezenlijkt de herleiding van het natuurlijke aanzien tot een 'menselijk' aspect door de wisselwerking der zuivere verhoudingen en zuivere vormen een toestand van hogere orde.

Hoe krachtiger de menselijke vooruitgang zich doet gelden, des te verbitterder tornt de natuurlijke aandrift er tegen op, want vooruitgang sluit kortwieken van de privilegies van de natuurlijke toestand in.

Hieruit zijn in onze tijd de haat en de dwarsdrijverij der behoudzuchtigen tegen alle uitingen in kunst en leven te verklaren.

Deze haat en dwarsdrijverij komen uit een bekrompen opvatting voort: de juiste kijk op de dingen ontbreekt. De verbeteringen, die de vooruitgang meebrengt, neemt men niet waar. Al even weinig beseft men, dat ondanks de vele feilen, die de vooruitgang aankleven, - overblijfsels trouwens uit de primitieve staat van de mens, - de ware inhoud van het leven niet alleen ongerept blijft, maar zich bovendien van schadelijke overtolligheden ontdoet.

Is het denkbaar, dat de vooruitgang der beschaving niet meetelt in

de wereld? Is het mogelijk, dat het leven zich vergist?

Wel de mens kan zich voorbijgaand vergissen en de vooruitgang een tijdlang misvormen; het leven evenwel geeft voor ons de waarheid weer.

Dit neemt niet weg, dat de vooruitgang ernstige consequenties in veler ogen heeft, met het gevolg, dat zulke mensen zich in alles tegen de progressie verzetten, steeds op zoek naar het natuurlijke leven, dat zij dan niet langer voor primitief houden, maar voor het 'ideaal' aanzien.

Wanneer de vooruitgang der Westerse beschaving ongunstige toestanden voor de mens teweeg brengt, zien zij die voor eeuwig aan. Of wel zij menen dat deze toestanden de mensheid naar de ondergang zullen leiden. Dat zij van voorbijgaande aard zouden zijn, komt evenwel niet in hen op.

Zo beweert men bijvoorbeeld, dat het koren doeltreffender op primitieve wijze, dan met behulp van machines wordt geoogst. Maar zou het ook niet kunnen zien, dat de hiertoe bestemde machines nog niet doeltreffend genoeg waren?

Is niet veel van hetgeen wij om ons heen zien ontstaan maar pas een proefneming, een eerste poging? Wij kunnen niet alles tegelijk overzien. En begrijpen nog minder. Zouden bijvoorbeeld op het ogenblik mens en dier die het koren eten, in geringere mate of anders worden gevoed, is het dan een uitgemaakte zaak, dat dit de vooruitgang van de 'mens' schaadt? Het leven zal hem leren ontdekken, wat voor zijn werkelijke bestaan nodig is.

Aangezien de mens het menselijke leven moet verwezenlijken, zal men nooit genoeg zijn krachten kunnen inspannen om hem te verschaffen, wat hij behoeft, opdat 'de mens' zichzelf zal kunnen scheppen. Het is hiermede gesteld, als met de kunst, op welk gebied de kunstenaar ook nooit genoeg zijn krachten aan het scheppen der zuiver beeldende uitdrukking kan wijden.

Ofschoon de vooruitgang der beschaving in de huidige tijd verkeerd georganiseerd blijkt te zijn, openbaart de kunst ons door haar harmonie

der toch zo uitermate verschillende vormen, dat zelfs de ongelijkheid der mensen de mens niet belet om een min of meer harmonieuze organisatie te scheppen, waardoor men dan van lieverlede een werkelijker evenwicht bereikt.

Waren alle mensen rechtvaardig en rechtschapen, dan zou alles goed gaan en vanzelf zou er evenwicht komen. Wanneer alle vorsten rechtvaardig waren, zou een republiek niet beter dan een koninkrijk zijn. Het zou er mee zijn gesteld, als met de verschijningsvormen van de natuur en in de kunst, op welke gebieden door volmaakte vormen spontaan harmonie ontstaat. Maar op die manier, - evenals het in de kunst juist ten gevolge van die verworven harmonie vooreerst bij niemand is opgekomen deze vormen om te scheppen, - zou men in het leven als gevolg van dit natuurlijke evenwicht op een en hetzelfde punt van zijn toestand blijven staan.

Zo goed als in de kunst, moet men ook in het leven met de werkelijkheid te rade gaan. De mensen zijn niet allemaal rechtschapen. Daarom moeten degenen, die het wel zijn, dat, wat waar en rechtvaardig in de mens is, tot wasdom pogen te brengen, naar het scheppen van gunstige omstandigheden voor deze ontwikkeling streven en trachten een onderlinge organisatie op te richten, die de onevenwichtigheid voorkomt en de mens noodzaakt in maatschappelijk opzicht rechtvaardig te zijn.

Hervormt men de inrichting van de maatschappij, zo hervormt men het individu. Degenen, die zich tegen het nieuwe bestel proberen te verzetten, zullen trouwens wel genoodzaakt zijn zich er naar te schikken. Deze dwang zal niets van despotisch machtsbetoon weg hebben. En in een waarschijnlijk nog zeer verre toekomst zal er zelfs geen maatschappelijke orde worden voorgeschreven, tenzij onderlinge noodzaak haar oplegt.

De dag zal komen, dat het individu in staat zal zijn zichzelf te besturen. Van al dit is de nieuwe kunst ons het bewijs. In tegenstelling

met de kunst van weleer, toen de ene bijzondere vorm de andere overheerste, laten de neutrale of universele vormen der nieuwe kunst de ene vorm immers niet ten koste van de andere gelden.

Maar het spreekt vanzelf, dat deze toestand van onderlinge gelijkwaardigheid niet zal worden bereikt, alvorens een voldoende aantal mensen een met dit nieuwe bestel overeenstemmende geestgesteldheid bezit.

Hoewel wij hier nog ver van af zijn, ligt de tijd der gekroonde tirannen al achter ons. Wij leven in een tijd van republieken, van syndicaten en federaties, - in een tijd, die naar zuivere verhouding streeft. Dat er desondanks zoveel tirannie en verkeerde toestanden in het leven heersen, wordt door het tekort aan onderlinge gelijkwaardigheid en door de nog overheersende bijzondere vormen veroorzaakt.

Een algemene concentratie op eigen en onderlinge verhoudingen is de enige oplossing voor alle vraagstukken der samenleving.

Voor mensen, die wars van veinzerij zijn en terecht van de armzaligheid van het concrete leven walgen, is of de daad van schepping of die van diepzinnige beschouwing der onderlinge verhoudingen van vlakken, lijnen en kleuren steeds de toeverlaat geweest, daar deze onderlinge verhoudingen, doordat zij de beschrijvende vormen neutraliseren, een van het concrete leven onafhankelijke schoonheid tot stand brengen. Tot landschappen, stilleven, stadsgezichten zonder beschrijvende inhoud, die met het bijzondere leven van mens en gemeenschap in onderling verband staan, voelt men zich dus aangetrokken om hierdoor van dit concrete leven los te komen en zich over de uiting der zuivere verhoudingen te verheugen.

Nu deze zuivere verhoudingen de mens in de kunst zozeer vermogen te ontroeren, is er alle reden om uit te vorsen waarom zij in het leven zo schromelijk zijn verwaarloosd. Vluchtige belangen, die een tijdlang voor de evolutie van de mens niettemin hun nut hebben, zijn de oorzaak van deze nalatigheid - vluchtige belangen, die aan het concrete leven eigen zijn, maar die men in de kunst gelukkig niet tegenkomt.

Concentratie op de onderlinge verhoudingen der samenleving zal het begrip hieromtrent en bijgevolg ook de pogingen dienaangaande een andere richting geven. Zo zal men bijvoorbeeld in plaats van te bejammeren, dat de mensen in onze tijd geen andere zorgen kenen, dan op alle manieren geld bij elkaar te schrapen, sociale en economische toestanden trachten te scheppen, die de mens niet alleen zullen beletten onrechtvaardige middelen te baat te nemen, maar hem vooral tot rechtvaardige middelen zullen nopen en het ook mogelijk zullen maken, dat hij deze gebruikt. Doordat er verkeerde toestanden heersen, wordt de mens tegenwoordig dikwijls gedreven, zo niet gedwongen, uitsluitend achter geld aan te jagen. Geld, dit belangrijke middel in het beschavingsproces, moet niet anders dan een 'ruilmiddel' zijn en mag geen begrenzende vorm aannemen, die andere vormen van het leven onderdrukt en ontsiert.

In de strekking, die tot nu toe in zwang is, is het kapitalisme een begrenzende vorm, die uit zichzelf teniet gaat en binnen de beschaving der zuivere verhoudingen in onbruik zal zijn geraakt. De onevenwichtige sociale en economische toestanden duiden reeds nu aan, dat deze vorm zijn staat van rijpheid heeft bereikt en aan zijn hervorming begint. Dat deze komende vorm, in plaats van zich te 'openen', zodat gelijkwaardigheid in de verdeling der waarden mogelijk wordt, waarschijnlijk opnieuw een 'vorm' zal zijn, maakt de kunst ons door haar omschepping van de bijzondere in een vooreerst pas gezuiverde vorm duidelijk. Hoewel een hechter wereldevenwicht het gevolg hiervan zal zijn, zal deze nieuwe vorm toch nog te veel het geld 'omsluiten' dan dat hij zich op een gelijkwaardige wijze over de wereld zou kunnen uitbreiden. Op elk gebied wijst de nieuwe beelding voor de toekomst evenwel een organisatie der gelijkwaardige verhoudingen aan en niet een nieuwe 'vorm'.

Een der ongelijkwaardige vormen van ontwikkeling van de bijzondere vorm

is de handel van allerlei allooi. Ofschoon de handel thans als een der oorzaken van de economische rampspoed wordt beschouwd, zal hij in de beschaving der zuivere verhoudingen een gelijkwaardige ruil worden. Maar in deze beschaving zal vooral de gelijkwaardige ruil van stoffelijke tegen geestelijke waarden en omgekeerd het evenwichtige leven bevorderen.

Elk kunstwerk strekt ons in dit opzicht tot voorbeeld: het is immers reeds een min of meer onderling gelijkwaardige ruil van verschillende waarden. Ook het leven is niet anders dan een altijddurende ruil. Het is een ruil van stoffelijke of van stoffelijke tegen geestelijke waarden. Maar thans is het leven tot een en al 'zaakje' ontaard. Laten we tenminste eerlijke kooplui zijn en geen speculanten of exploitanten.

Aangezien dus de samenleving slechts op ruil berust, hangt het maatschappelijke evenwicht van de onderlinge gelijkwaardigheid van deze ruil af.

Tot nu toe wordt alles in het leven door elkaar gehaald. Bijgevolg ook de stoffelijke en onstoffelijke of geestelijke waarden in het leven. Hierbij komt nog, dat men aan een bepaalde waarde, die tegen een andere in ruil wordt gegeven, een zekere fictieve verdienste toekent met de bedoeling die waarde zo mogelijk te vergrooten of haar ontoereikendheid te bewimpelen.

Liefde en vriendschap zijn factoren van betekenis in de onderling ongelijkwaardige ruil. De nieuwe kunst levert ons het bewijs, dat, willen zij een werkelijke gelijkwaardigheid bereiken, de tegenstellingen zuiver dienen te zijn. Om zuiver te zijn moeten zij eerst worden gescheiden, hetgeen wil zeggen, dat zij van de omgeving moeten worden losgemaakt, waarin zij aan verwarring zijn blootgesteld.

Wanneer de twee aspecten van het leven door elkaar worden gehaald, zwaait de huichelarij de scepter en misleidt ons.

Daarom is het van ongemeen belang, dat de nieuwe kunst gezuiverde vor-

men en zuivere verhoudingen scheidt. Zij immers veinzen niet, zij zijn werkelijk, doordat zij zich in hun ware gedaante vertonen. Zij maken het mogelijk tot een enigszins gelijkwaardige ruil te komen, tot een min of meer standvastig evenwicht. Maar om een werkelijk evenwicht te scheppen zijn een strikt gelijkwaardige en onderlinge gelijkheid vereist. Zoals te dien einde de neutrale vormen met gebogen omtrek in de kunst gebroken en in een universele vorm nieuw moeten worden opgebouwd, moeten in het leven de verschillende aspecten der waarden tot een onveranderlijke waarde worden herleid. Op deze manier kunnen op gelijkwaardige wijze geestelijke tegen stoffelijke en stoffelijke tegen geestelijke waarden worden geruild.

In de samenleving zal niettemin de vraag rijzen, of bij gebrek aan, hetzij lichamelijke, hetzij geestelijke kracht iedereen wel in staat zal zijn een gelijkwaardige waarde in ruil te geven. Op lichamen gebied zal dit bijvoorbeeld zeker niet met de ouden van dagen en de kinderen het geval zijn en nog minder met de zieken. Er dient dus een rechtvaardige oplossing gevonden te worden, omdat, daar alle mensen in de grond gelijk zijn, allen recht op een gelijkwaardig bestaan hebben. Hiertoe geraakt men evenwel niet, doordat men gevoelens van weldadigheid, liefde of vriendschap koestert: deze factoren scheppen geen zuivere verhoudingen. Daar de wezenlijke waarde van elk individu hem recht op een bestaan geeft, dat aan het bestaan der anderen gelijkwaardig is, moet hij in geval onmacht in verhouding tot zijn waarde - die hij als zodanig immers niet vermag te verwezenlijken worden onderhouden: de gemeenschap moet dus voor zijn onderhoud opkomen. Dit zou niet alleen voor degenen van belang zijn, die niet in staat zijn gelijkwaardige waarden te ruilen, ook de anderen, gerustgesteld door het besef, dat zij onder alle omstandigheden hun leven lang zullen kunnen 'bestaan', zullen hieruit de kracht putten de waarde, die hun eigen is, te ontwikkelen, hun leven te leven, hetgeen wil zeggen, dat zij er van zullen afzien nog langer op de begrenzende vormen te steunen. De samenleving zal er

wel bij varen.

Om nog maar van de vaderlandsliefde te zwijgen, waaruit het hieronder volgende kwaad in hoofdzaak kiemt, willen wij ten slotte een der alleronmenselijkste bizondere vormen vermelden - voor het nieuwe leven de gevaarlijkste van al - met name: het militairisme. In de beschaving van weleer had men het militairisme ter instandhouding van het schijnbare evenwicht en om de in opkomst zijnde bizondere vormen te verdedigen of te versterken nodig. Maar van het ogenblik af dat een nieuw leven nieuwe en neutrale vormen schept, moeten deze zichzelf - evenals in de kunst - door zuivere onderlinge verhoudingen in stand houden en elk geweld wordt dus voortaan overbodig, erger, schadelijk zelfs.

Terwijl de internationale betrekkingen allesbehalve in evenwicht en ver van zuiver zijn, en de onderscheiden vormen - de vaderlanden - de 'neutrale' toestand geenszins dichter zijn genaderd, dringt zich thans de vraag aan ons op, of algemene ontwapening tot de mogelijkheden kan worden gerekend. Het spreekt vanzelf, dat, indien er geen bewapening zou zijn, agressie en onderlinge onderdrukking niet langer mogelijk zouden wezen. Maar hoe dan ook, het al of niet slagen der algemene ontwapening zal in ieder geval van de gelijkwaardigheid der verschillende staten afhangen, die voornemens zijn zich aaneen te sluiten. Vooral de graad van tegenwerking der oude bizondere vormen, der persoonlijke en collectieve belangen, zal echter ook hier de doorslag geven. Hoewel dit voornemen en alle pogingen van de Volkenbond blijken van een beginnende ontwikkeling der zuivere verhoudingen zijn, is er aanleiding te over om het ergste te vrezen.

Ongetwijfeld ligt voor de hand, dat onze tijd op de stoffelijke en onstoffelijke volmaking der bizondere vormen is gericht, vormen die door

de beschaving van weleer werden voortgebracht. Toch dient opgemerkt, dat de wezenlijke inhoud van onze tijd is: dat men allereerst zijn volle aandacht aan de onderlinge verhoudingen dezer onderscheiden vormen wijdt. De inhoud der vergane beschaving daarentegen, - en die van de bijzondere vorm, - bestond in het scheppen en in het zich concentreren op deze vorm, zonder dat men zich erg veel aan zijn onderlinge verhoudingen gelegen liet liggen. De fout was evenwel, dat men meende alleen al door volmaking van de vorm tot een evenwichtig leven te kunnen geraken. Dit feit, dat het leven ons openbaart, toont ons de kunst van vroeger dagen al evenzeer. Men bepaalde onafgebroken zijn gehele aandacht tot de bijzondere vorm en door de volmaking van die vorm geloofde men het kunstwerk te kunnen scheppen. Maar de kunstenaar had de waarde der verhoudingen reeds beseft. En, zoals hierboven al werd aangestipt, de uitdrukking der verhoudingen evolueerde onbewust toch, zowel in het leven als in de kunst.

Zo had de concentratie op de bijzondere vorm, waaraan het gevaar is verbonden, dat men voorgoed in het individuele blijft steken, geen andere uitwerking in de kunst dan dat deze vorm, werd 'geopend' om met het gehele kunstwerk een te worden en in het leven om zich met de gehele wereld te verenigen.

Om de noodzaak van een ander maatschappelijk bestel te beseffen, kan

men hetgeen de ontwikkeling der kunst ons aantoon niet aandachtig genoeg volgen. Wij herhalen, dat de werkelijke inhoud der kunst bestaat in het teniet doen van de individuele onderdrukking door de vorm, alsmede in het scheppen van een rythme, dat universeel van uitdrukking is.

Wij herhalen, dat de nieuwe kunst zich dus allerminst als kunst van vroeger dagen in nieuw gewaad ontpopt. Doordat de kunst van weleer zich als nieuw vermomt, weet juist zij het van eeuw tot eeuw, zelfs tot in onze nieuwe tijd, te rekken. Noch in de kunst noch in het leven beseft men voldoende, dat het nieuwe tijdperk een nieuwe beschaving inhoudt en dat de beschaving van de bizonder vorm ten einde spoedt. Al is pas voor enkele mensen de nieuwe geestgesteldheid de essentie geworden, de beschaving der zuivere verhoudingen maakt zich desondanks kenbaar, ten einde haar doel te bereiken: het scheppen van gelijkwaardige verhoudingen.

In het leven moet de reorganisatie zich dus niet tot de bijzondere vormen zelf bepalen noch tot elk van hen op zichzelf: zij dient zich over het universele leven uit te strekken.

In de politiek is het er niet mee gedaan, dat men naar gelijkwaardige binnenlandse betrekkingen streeft; vooral de verwezenlijking van gelijkwaardige betrekkingen op internationaal gebied moet worden bereikt.

In de kunst bewijst de nieuwe beelding het nauwkeurigst deze noodzaak. Door lijnen, die elkaar snijden, doen de onderlinge verhoudingen elk afzonderlijk vlak teniet, zodat al deze met elkaar een enkele eenheid vormen.

De rechthoekige vlakken van verschillende afmetingen en kleuren laten ons zien, dat het internationalisme geen chaos ten gevolge heeft, waar eentonigheid heerst, maar wel een goed geregelde en op de juiste wijze ingedeelde eenheid. In de nieuwe beelding komen de grenzen zelfs uitermate sterk uit. Maar deze grenzen zijn niet werkelijk gesloten: de rechte lijnen in rechthoekige tegenstellingen kruisen elkaar voortdurend, zodat het rythme

dezer lijnen het gehele werk doortrekt. Op dezelfde wijze zullen in de toekomstige internationale orde de verschillende landen, vermits zij dan onderling volkomen gelijkwaardig zullen zijn, hun eigen en verschillende waarde hebben. Er zullen rechtvaardige grenzen zijn, evenredig aan de waarde van het land in verhouding tot de algemene federatie. Deze grenzen zullen nauwkeurig bepaald zijn, maar niet 'gesloten': geen douanen, geen grenspassen. Vreemdelingen zullen niet langer als mensen zonder burgerrecht worden beschouwd.

In weerwil van alle verschil van proporties in de afmeting berust de nieuwe beelding op de rechthoekige verhouding, - die constant is en waarvan, als stand, een der lijnen evenwijdig met de horizon loopt. Dit geeft te kennen, dat er in de toekomstige orde, ondanks alle verschil in hoeveelheid, overal een onveranderlijke grootheid van hoedanigheid zal zijn, die aan de volledige eenheid ten grondslag ligt.

Ofschoon de nieuwe beelding de menselijke ontwikkeling als voldongen uitdrukt, toont ons het hier bereikte einddoel de weg, die wij in de naaste toekomst gaan. En hoewel de onderlinge gelijkheid, die de nieuwe beelding tot uiting brengt, in het huidige leven nog niet valt te verwezenlijken, laat de nieuwe kunst ons zien, dat men in deze levensfase reeds zuivere vormen en zuivere verhoudingen en hierdoor een nieuwe organisatie kan scheppen, die al een vrijer leven toelaat, dat in ieder geval een werkelijker eenheid zal zijn.

Analoog aan de vernietiging van de bijzondere vorm in de kunst, worden ook in het leven reeds heel wat begrenzende opvattingen uit het verleden teniet gedaan.

Wij zien hoe de godsdienst, die in de loop der menselijke beschaving in zijn kerkelijke vorm een begrenzende vorm was geworden, zich meer en meer van zijn franjes ontdoet en zijn ware inhoud begint te tonen. Daar de kunst ons bewijst, dat het onderlinge scheiden der vormen hun innerlijke waarde verhoogt en een hogere trap van eenheid teweeg brengt, kunnen wij op de scheiding van kerk en staat en tussen

religie en geleerdheid of wijsbegeerte met evenveel vreugde neerzien. Wat bevrijd is en opnieuw zichzelf is geworden, zal gemakkelijker worden doorgrond.

Al zulke oude begrenzende vormen, als familie, vaderland, enz., die door kerk en staat zo lange tijd werden aangekweekt en beschermd, - en waar men nog steeds niet buiten kan - doorziet de nieuwe geest in hun conventionele strekking en herkent hen als struikelblokken voor het waarlijk menselijke leven. Zoals het er nu mee is gesteld, staan zij het scheppen van zuivere sociale verhoudingen en de individuele vrijheid in de weg.

Klaarblijkelijk valt het de nieuwe geest zwaar de bizondere vormen te laten varen, waaruit hij zich heeft ontwikkeld. Maar zodra hij hen als onderdrukkers heeft erkend, kost zulks hem geen opoffering meer. Trouwens, het leven stuwt ons voort en onze vrije wil wordt er niet altijd in gemoeid.

Evenals de kunst van lieverlede zelf een nieuwe beeldende uitdrukking van werkelijker evenwicht heeft geschapen, zal ook het leven door een nieuwe sociale en economische organisatie allengs zelf dit evenwicht scheppen.

De weg, die het leven zal inslaan, zal niet alleen van de inspanning van de nieuwe geest afhangen, maar evenzeer van de aard van weerstand der vroegere gesteldheid. In de loop, die het neemt, is het leven evenwel aan noodzaak onderworpen en zijn nieuwe eisen nopen meer en meer tot evenwicht. Alleen noodzaak en nog eens noodzaak brengt vooruitgang teweeg en deze vooruitgang trekt de mens mee. Wanneer de vooruitgang (in wetenschap, techniek, enz.) te ver is voortgeschreden, dan dat de mens over het algemeen dit proces nog kan bijhouden, maakt hij er een verkeerd gebruik van en vaak heeft de mensheid hieronder te lijden. Ervaring alsmede opvoeding zijn dus twee dingen, die dringend noodzakelijk zijn.

Dat de mens zich hoe langer, hoe meer tot concentratie op zichzelf gedwongen ziet, wil hij zichzelf in stand houden, en dat het leven hoe langer, hoe moeilijker wordt, zou ons vertrouwen in de vooruitgang der beschaving kunnen ondermijnen. Onderkennen wij zulks echter als iets, dat de noodzaak ons oplegt en dat wordt veroorzaakt, doordat de afstervende bizondere vorm zijn top bereikt, - als een voorbijgaande dwang van buitenaf dus, - dan wordt het duidelijk, dat de bevrijding nabij is.

Hoewel zijn huidige bestaan, individueel zowel als collectief, voor de mens op de eerste plaats komt, is niets kinderachtiger dan het onmogelijke te vergen. Juist doordat men de verwezenlijking hiervan wil afdwingen, mist men zijn doel. Voor het scheppen van een waarlijk menselijk bestaan hebben wij moed, het inspannen van alle krachten en geduld nodig. Is deze tijd van verloren? Vergeten wij niet, dat het voor de mens van overwegend belang is, dat hij zijn ware menselijke wezen ontwikkelt, waarbij het tijdelijke bestaan hem te hulp zal komen. Terwijl hij zijn ware wezen veredelt, zal de kracht hem toestromen om een tijdelijk bestaan te scheppen, dat met dit wezen strookt.

Zouden wij, ten einde voor onszelf en voor de anderen dit ware menselijke bestaan te scheppen, de kracht opbrengen niet alleen de ondergang van onze schijnbare existentie te doorstaan, maar zelfs de vernietiging er van te bewerken, indien zulks nodig mocht blijken? Zouden wij de kracht hebben aan dit ware menselijke bestaan onze belangen en de voor ons gunstige omstandigheden op te offeren?

De kunst, die bij het vernietigen van de bizondere vorm de schoonheid hiervan aan de zuiver beeldende uitdrukking opofferde, heeft dit reeds gedaan.

Zelfs wanneer de mens zijn ware wezen ontwikkelt, - het werkelijke leven met andere woorden, - moet hij wel zelfzuchtig zijn. Het verleden heeft dit willen vergeten; de nieuwe geest erkent het daarentegen. Hij erkent, dat het egoïsme gerechtvaardigd is en dat het voor de schepping van ons eigen leven en het leven der anderen noodzakelijk is. De conventionele moraal is echter tegen alle zelfzucht gekant. Zij kweekt opoffering; de wereld trekt er voordeel uit en heeft er onder te lijden.

Toch is de conventionele moraal niet de zuivere uitdrukking der verheven universele moraal. Juist zoals in het werk van de afbeeldende kunst de zuiver beeldende uitdrukking niet alleen vertroebeld, maar bovendien misvormd is, is in het leven de conventionele moraal, doordat zij zichzelf in verschillende vormen knelt, vertroebeld en misvormd.

En juist zoals de ontwikkeling van de bijzondere vorm en die der verhoudingen tot nog toe dooreengehaald worden, worden in de conventionele moraal twee tegengestelde daden verhaspeld: de daad van concentratie op de bijzondere vormen en die van vereniging dezer vormen met het geheel. Gelijkelijk zij dus egoïstische en altruïstische daden noodzakelijk, maar zij doen zich uitsluitend als altruïstisch voor. Deze moraal, het werk van kerk en staat, die feitelijk ten doel had de mensheid boven haar eigen begrenzungen te heffen, legde deze juist op. Men heeft over het hoofd gezien, dat de evolutie als het ware eeuwig is en dat zij zich niet tot een zeker tijdvak bepaalt.

Datgene wat de verheven universele moraal, - die een uitdrukking der menselijke evolutie is, - ons oplegt, is hetzelfde als dat, wat het leven eist: - dat eveneens een uitdrukking van deze evolutie is. Maar de conventionele moraal veinst, dat wij al dadelijk hoedanigheden zouden bezitten, die pas in de toekomst kunnen worden verworven. Dit is, voor het overige, het punt waarop zich het merendeel der uit de hoogste beginselen gesproten geestelijke stromingen grotelijks vergist.

Door de bekrompen opvatting der mensen, die uit de aard van hun natuur

wel tegen haar gekant moesten zijn, miste de verheven universele moraal haar doel. Dit is zeer begrijpelijk. Want zij is niet de wezenlijke uitdrukking der beschaving van weleer, welke als die van de bijzondere vorm is gekenmerkt.

Omdat de verheven universele moraal dus niet viel te verwezenlijken, heeft men haar toch onder de vorm van een conventionele zedenleer willen opdwingen. Vandaar al die schijnheilige en verkeerde toestanden, waarvan het leven tot nu toe het schouwtoneel is. Daar evenwel alles noodzakelijk is, - zelfs de pogingen, die niet voor verwezenlijking vatbaar zijn, - en omdat alles 's mensen evolutie in de hand werkt, valt er niets op aan te merken.

De verheven universele moraal vindt haar uitdrukking pas in de hoogste graad van ontwikkeling der gelijkwaardige verhoudingen. De kunst bewijst ons in haar einddoel, dat alleen de lijn en de kleur, nadat zij van elke dwingelandij van de vorm zijn bevrijd, gelijkwaardige verhoudingen tot stand brengen. Desgelijks kunnen in het leven slechts het vrije individu en zijn collectieven een onderling gelijkwaardige organisatie vormen en dus hierdoor in staat worden gesteld de inhoud der verheven universele moraal te verwezenlijken, die ons oplegt voor het geheel en voor allen te leven.

Maar de kunst openbaart ons eveneens, dat vòòr dit einddoel, - en dit wil zeggen tijdens de beschaving der zuivere verhoudingen, - de verheven universele moraal toch op een werkelijker manier in het leven kan worden uitgedrukt dan in het verleden het geval was. Want zoals de neutrale vormen, bevrijd van hun bijzonderheden, dit in de nieuwe kunst vermogen, kunnen ook de individuen, die zich van hun schadelijk egoïsme hebben vrijgemaakt, rechtvaardige verhoudingen scheppen en derhalve voor elkander leven.

Zodra zich de beschaving der zuivere verhoudingen begint af te tekenen, is ook de verheven universele moraal haar verwezenlijking nabij. Dit is de schone inhoud van het nieuwe leven, waarvan de komst al in zicht is.

Toch komt de verheven universele moraal bij het begin van de ontwikkeling der zuivere verhoudingen nog niet op volledige wijze tot uitdrukking, omdat, - de nog schier algemene onderdrukking door de bizondere vormen in aanmerking genomen, - haar taak hoofdzakelijk in het teniet doen van deze overheersing is gelegen, ten einde zo zuivere verhoudingen te scheppen. Nadat de moraal tot nog toe de cultus van de bizondere vorm heeft aangeprezen, zal zij van nu af de vernietiging van deze vorm aanprijzen, opdat zijn werkelijke inhoud kan vrijkomen en voor het tot stand brengen der zuivere verhoudingen ontvankelijk wordt. In het nieuwe tijdperk zal de moraal zich dan ook met het aanprijzen van de ontwikkeling der zuivere verhoudingen belasten en hieraan kracht bijzetten, zo zal zij eindelijk de verwezenlijking van de inhoud der verheven universele moraal bereiken, hetgeen de ware inhoud der liefde, vriendschap, broederschap en van alle zinverwante begrippen is.

Wanneer de beschaving van de bizondere vorm deze vorm scheidt en veredelt, hem tegelijk echter sloopt, moet de moraal met deze dubbele werking overeenstemmen. Zij moet het kwade even aannemelijk maken als het goede.

Maar de misvormde of verwarde moraal van het verleden zorgde er niet voor, dat het kwade werd aanvaard, want zij stelde het voor, alsof het kwade iets abnormaals was, een ziekte, een onvolkomenheid van het leven.

Ofschoon wij, voor zover het onszelf betreft, aan de perken van ons lichaamsgestel en de graad van onze gevoeligheid in de aanvaarding van het kwade zijn gehouden, kan het onderscheiden der moraal in twee tegenstellingen ons helpen aan anderen niets onmogelijks op te leggen, dus niet het goede te vergen, wanneer op dat ogenblik het kwade de drijvende kracht is. En bovendien maakt deze onderscheiding begrijpelijk, dat het kwade en het goede elkaar teniet doen, juist omdat zij tegenstellingen zijn.

De kunst toont aan, dat bij het begin der ontwikkeling van de bijzondere vorm de daad van scheppen en veredelen de overhand heeft, de daad van vernietiging daarentegen klaarblijkelijk tegen het einde de eerste in belangrijkheid overtreft. Als het in het leven eender toegaat, moeten de twee tegenstellingen der moraal in dezelfde zin de nadruk krijgen. Daar bij het begin der menselijke beschaving voornamelijk het goede niet uitblijft, moet tegen het einde het kwade worden aanvaard. De verheven universele moraal, - die in de grond alleen goeds behelst, - lijkt tegen het einde der beschaving van de bijzonder vorm als het ware voor te schrijven, dat aan deze vormen kwaad moet worden berokkend. Inderdaad heeft zij echter alleen het scheppen der zuivere en gelijkwaardige verhoudingen op het oog en eist derhalve gezuiverde vormen. Ofschoon de begrenzende bijzondere vormen zichzelf moeten afschaffen, wordt hun afschaffing door het tot stand brengen van deze verhoudingen teweeg gebracht - voor zover dit mogelijk zal zijn.

De nieuwe moraal legt derhalve de mens de aanvaarding van het afschaffen der onderdrukkende bijzondere vormen op; in deze zin is zij dus een tijdlang de moraal van het kwade. Doch zij verzet zich tegen de onderlinge afschaffing der bijzonder vormen in de geest van hun volstreckte ondergang, omdat de nieuwe beschaving voor haar nieuwe schepping het wezenlijke dezer vormen nodig heeft.

De nieuwe moraal eist dus, dat men het kwade erkent als iets, dat in de grond der zaak goed is. Immers, de verheven universele moraal verheft zich boven de beperkingen van de tijd.

Al is zij altijd aanwezig, tegen het einde der beschaving van de bijzondere vorm wint de moraal van het kwade het een tijdlang van de moraal van het goede. Daar de bijzondere vorm tegen het einde van zijn ontwikkeling in ontbinding verkeert, moet het kwade wel overheersen, want de con-

crete werkelijkheid laat geen schepping en vernietiging tegelijkertijd toe. Evenmin als de verheven universele moraal, houdt ook deze dubbele werking rekening met de tijd. Wanneer het kwade in deze periode overheerst verklaart dit de verschrikkingen van deze tijd en de moeilijke omstandigheden, waarin wij thans verkeren. Niettemin heeft de andere der twee tegenstellingen van de menselijke beschaving, - die der schepping, - tegelijkertijd haar uitwerking toch. De tegenstelling der moraal, met deze scheppende werking corresponderend, schrijft dus het scheppen terzelfder tijd voor. Om die reden schijnt het, dat deze werking op de uitkomst der afschaffing van de onderdrukkende bijzondere vorm wacht: op een nieuwe vorm, dus, die geschikt is om de nieuwe daad te verwezenlijken, die in het scheppen der rechtvaardige onderlinge verhoudingen bestaat.

Gesterkt door een nieuwe moraal van het goede, wordt de scheppende werking der nieuwe beschaving werkelijkheid, al naar gelang de begrenzende bijzondere vormen worden afgeschaft. Dan immers pas kan de ware moraal tot verwezenlijking komen, omdat alleen de gelijkwaardige onderlinge verhoudingen zelf in staat zijn het goede voor allen tot stand te brengen. Zij wordt van lieverlede de moraal van het goede, maar in een volstrekt andere betekenis dan in het verleden gangbaar was. Het goede voor allen bestond tot nu toe slechts denkbeeldig, in de nieuwe beschaving wordt het evenwel werkelijkheid.

Al verkeren wij op het ogenblik ook in een individueel en collectief sombere toestand, wij mogen ons toch op een schoon verschiet voor de mensheid verheugen, evenals op de mooie taak, die voor onszelf is weggelegd. Als wij de afschaffing der belemmerende bijzondere vormen helpen bevorderen doordat wij zuivere onderlinge verhoudingen scheppen, kunnen wij de toekomstige gelijkwaardigheid hiervan bereiken en aldus het toekomstige geluk van allen waarborgen. Zodra de tijdelijke moraal met het vooruitstrevende leven in overeenstemming is, nadert zij de toestand, waarin zij de uitdrukking van

haar ware inhoud is: de verheven universele moraal.

Het schone van onze tijd is, dat beide tegenstellingen van de moraal en dat wij twee moralen als de twee uitdrukkingen van twee beschavingen leren onderscheiden. Immers, op deze wijze kunnen wij de moraal begrijpen en haar toepassen.

Daar hij zich genoopt ziet zich te volmaken, is de mens van nature zelfzuchtig en is het zijn plicht zulks te zijn. Het is dus logisch, dat de conventionele moraal zich vruchteloos tegen dit egoïsme verzette. In werkelijkheid kweekte zij hiermede, zo al niet de verzaking van het vluchtige of van het werkelijke bestaan, wis en zeker huichelarij.

Het verleden kon alleen maar eigenbaat ten nadele van anderen dulden. De ontwikkeling van de bijzondere vormen, uiteraard in onevenwichtige verhouding met andere vormen van hetzelfde gehalte, bracht dit soort van zelfzucht mee.

Daar de ontwikkeling van de bijzondere vorm geenszins voor allen afgesloten is en de onderlinge verhoudingen al evenmin in evenwicht zijn gebracht, kan zelfs het gerechtvaardigde egoïsme thans nog anderen schaden.

Voordat niet een zekere gelijkheid van geest is bereikt, strekt de gerechtvaardigde zelfzucht rechtstreeks noch feitelijk de anderen tot nut. In de nieuwe beelding, die deze gelijkheid uitdrukt, zien wij hoe aan elke kleur en niet-kleur haar maximum van kracht en waarde wordt gegeven en hoe juist op deze wijze de andere kleuren en niet-kleuren haar eigen kracht en waarde bereiken, zodat de gehele compositie rechtstreeks door de zorg is gebaat, die men aan elk vlak afzonderlijk besteedt. Ofschoon dit niet minder voor de morphoplastiek geldt, gaat deze zorg hier bij gebrek aan onderlinge gelijkheid, omdat zij aan een enkele vorm, is gewijd, vaak ten koste van andere vormen.

Betrekkelijk met goede grond is men in het verleden ten koste van anderen zelfzuchtig geweest. Terecht heeft men het 'eigen ik' ontwikkeld en hierbij onvermijdelijk vaak de anderen geschaad. Ogenschijnlijk was dus de oude moraal als bolwerk voor de anderen overbodig. Maar in werkelijkheid was zij nodig, zoals alles wat het leven voortbrengt. Zij was een onontbeerlijk tegenwicht, telkens in de schaal geworpen, wanneer het voor het werkelijke leven van de mens nuttig was. Laat ons niet vergeten, dat de evolutie vooral dit werkelijke leven tot wasdom brengt - door het goede als door het kwade.

Zo wij onder het doel der moraal tijdens de beschaving van de bijzondere vorm het scheppen, het in stand houden en het kweken juist hiervan verstaan, heeft zij niet gefaald, maar dan is zij de juiste uitdrukking dezer beschaving geweest.

Doch wanneer wij ons daarentegen inbeelden, dat haar werkelijk doel zou zijn de anderen een ruggesteun te geven, zo vergissen wij ons. En zelfs nu, - daar de beschaving van de bijzondere vorm nog niet ten einde is, - is het een schijnmoraal, die ons zou willen wijsmaken, dat wij voor anderen leven. In werkelijkheid leven wij voor onszelf en doordat wij onszelf tot ruggesteun zijn, zijn wij een stut voor de anderen.

Omdat hij genoodzaakt is voor zijn persoonlijke levensonderhoud te zorgen, zal de mens zelfs gedurende zijn gehele ontwikkelingsgang baatzuchtig blijven, aangezien hij van nature egoïstisch is. Maar in de loop van deze evolutie zal de baatzucht ten koste van anderen meer en meer in een egoïsme rechtstreeks ten bate van allen veranderen.

Het is duidelijk, dat ook de moraal zelf in de loop der menselijke evolutie van karakter verandert. Hoe langer, hoe heftiger kant zij zich

tegen de conventionele moraal en zulks strikt in verhouding tot de menselijke vooruitgang. Hoe dichterbij het ogenblik van rijpheid van de bijzondere vorm nadert, des te grondiger zal deze vorm worden vernietigd en des te minder zal het leed kunnen worden vermeden. Niet alleen wordt door inzicht in dit feit het tegenwoordige harde bestaan aannemelijk, ondanks al de moeilijkheden die het leven ons oplegt, maar bovendien waarborgt dit ons een nieuw leven, dat in aantocht is.

In een samenleving van mensen van ongelijke geestgesteldheid is uiteraard alles ongelijkwaardig. De individuele eigenschappen of waarden zijn er in een verhouding aanwezig, waarvan de factoren vijandig, dat is onevenredig tegengesteld zijn. De onrechtvaardigheid heerst er oppermachtig. Immers, de gegeven waarden worden tegengewerkt of blijven zonder wisselwerking. Gevolglijk wordt liefde met haat vergolden.

Zolang deze vijandige tegenstellingen bestaan, maakt de ene de andere krachteloos.

Zolang er haat bestaat, is ware liefde niet mogelijk. Vandaar het gebrek aan echte liefde, aan broederschap, vriendschap. Het spreekt derhalve vanzelf, dat in een dergelijke ongelijkwaardige samenleving deze schone dingen onvermijdbaar zichzelf moesten vernietigen.

Doordat zij het natuurlijke aspect van de vorm teniet doet, bewijst de kunst ons, dat het leven datgene zal voortbrengen, wat de mens, hetzij tevergeefs beproeft, hetzij weigert te doen. Doordat het leven bijvoorbeeld de onware liefde waardeloos verklaart, is het bezig haar ware inhoud op de juiste wijze te verwezenlijken.

Uit het oogpunt van de nieuwe moraal, die rechtvaardigheid gebiedt, kan geen der 'menselijke' hoedanigheden stand houden, tenzij zij in wisselwerking

treedt. De ongelijkheid der mensen in aanmerking genomen, kan de nieuwe moraal deze hoedanigheden dus niet voorschrijven, alvorens een bepaalde onderlinge gelijkheid is bereikt. Voorlopig kan zij slechts het tot stand brengen van zuivere verhoudingen, benevens een juiste opvoeding gelasten, teneinde deze gelijkheid te bevorderen, die de verwezenlijking der bovengenoemde hoedanigheden op logische gronden tot uitkomst heeft. De tegenwoordige gesteldheid is niet geschikt om deze hoedanigheden te verwezenlijken, maar zij is in staat de gegrondheid der rechtvaardigheid te erkennen.

Voornamelijk ten gevolge van de hardheid van het tegenwoordige leven is nagenoeg iedereen van gevoel verstoken. Moet men beproeven dit gevoel weer te wekken, nu dat verstand en omstandigheden het verwerpen? Moet men zich tegen de vooruitgang der beschaving keren, doordat men zich tegen de gevolgen kant, die deze vooruitgang meebrengt? Laat ons het aan het leven overlaten ons verstand meer diepte te geven, de sociale toestanden te hervormen, zodat de mens met het ware gevoel vertrouwd raakt en het hart herwint. Laat ons echter trachten één van aard met het evoluerende leven te zijn.

Er gaat geen dag voorbij, of wij staan over het volslagen gebrek aan waarachtige liefde, broederschap, vriendschap en goedheid versteld. Eeuwen en eeuwen is het geleden, dat de verheven boodschap der universele liefde ons werd gegeven: al valt de invloed er van niet te miskennen, toch is de mens niet veranderd.

Laat ons dus niet blijven aandringen op dat, wat niet valt te verwezenlijken, naar hetgeen is gebleken. De kunst bewijst ons, dat het leven de mensheid naar de toestand van gelijkwaardigheid van haar twee tegengestelde aspecten en dus naar de vernietiging der individuele begrenzingsen stuwt. Op

deze wijze zal de mensheid tot de verwezenlijking der verheven idealen komen die haar eens werden opgelegd.

Hoewel te midden de begrenzende vormen van allerlei aard, die aan het afsterven zijn en in ontbinding verkeren, van de nieuwe aera heel weinig valt te bespeuren, is zij niettemin aan haar werking kenbaar, welke nochtans op het ogenblik, alleen en uitsluitend tengevolge van de onderdrukking door deze bizondere vormen, nog niet haar verwezenlijking bereikt.

Als het nieuwe leven in aantocht is, spreekt het vanzelf, dat een nieuwe moraal ontstaat. Het is duidelijk, dat zij op de nieuwe beschaving is gegrond, die door leven en kunst wordt geopenbaard. Gedurende de beschaving der zuivere verhoudingen is het hoogste punt dier beschaving haar maatstaf, hetgeen wil zeggen, dat zij op de gelijkwaardige onderlinge verhoudingen rust, die het nieuwe leven zal verwezenlijken.

De nieuwe moraal is de moraal van de samenleving, in tegenstelling met de moraal van voorheen, die naar dit doel streefde, in werkelijkheid echter alleen maar het bizondere leven beschermdde, hetzij individueel, hetzij collectief. Tegenover de moraal van weleer, die door kerk en staat werd gesteund, wordt de nieuwe zedeleer door de samenleving geschraagd. In abstracto is internationale, universele rechtvaardigheid haar inhoud. Immers, nadat de oude moraal, ondanks haar essentiële inhoud, in werkelijkheid de verschillende bizondere vormen heeft ondersteund - de ene ten koste van de andere zelfs - vermag de nieuwe moraal de gelijkwaardige verhouding der beschaafde wereld te verwezenlijken.

Dat een nieuw leven op komst is, wordt door de - vaak verschrikkelijke - tegenstand bevestigd, die het tegenwoordige leven ten opzichte van de oude beschaving en haar moraal aan de dag legt. Omdat de mens zijn brute en natuurlijke toestand nog in zich omdraagt, is men van buitensporigheden en zelfs van euveldeaden getuige. Wel verre van deze wantoestanden te verdedigen, willen wij op het scheppen van zuivere verhoudingen en gezuiverde vormen aandringen, waardoor al deze resten van de primitieve menselijke staat tot een minimum zullen worden beperkt, zodat het nieuwe leven zonder vreselijke beroeringen tot ontwikkeling kan komen. Maar ook ten gevolge van de eisen van het huidige leven en van de geheel andere situaties, die het scheidt verzinkt de moraal van voorheen hoe langer, hoe meer in het niet. In het tegenwoordige leven wordt het hoe langer, hoe onmogelijker zedelijke hoedanigheden, als goedheid, onbaatzuchtige liefde, vriendschap, naastenliefde, enz., in toepassing te brengen. Het individu, dat meer en meer onder de zorg voor het stoffelijke gebukt gaat, heeft immers geen kracht meer te verliezen. Dat, achter door de ongelijkheid der mensen de een van de scha van de ander profiteert, valt niet langer goed te praten.

Doordat de mens zich hoe langer, hoe meer genoopt ziet zichzelf in stand te houden en zijn bestaan te verdedigen, zou het ons kunnen toeschijnen, alsof dit in tegenspraak met de evolutie of een aanklacht tegen de vooruitgang de beschaving kon zijn. Laat ons hierbij echter niet over het hoofd zien, dat wij pas bij het einde der beschaving van de bijzondere vorm zijn aangeland. Derhalve moeten wij de gevolgen van de ontbinding der vormen van het verleden dragen. Daar deze vormen, die vroeger zelf een voorwerp van zorg waren, het individu indertijd ondersteunden, doch thans niet meer bij machte zijn dit te doen, verkeert ook het individu zelf nu al evenzeer in gevaar. Maar op deze wijze herwint de mens 'zichzelf' en het zal van zijn kracht afhangen, of hij er vroeg of laat in slaagt, doordien hij vrije vormen scheidt, zijn eigen vrijheid te verwerven. De uiterste noodzaak hiertoe is hem opgelegd:

de mens moet scheppen.

Ofschoon de nieuwe moraal alsmede de rede ons kunnen leiden en de kunst ons kan voorgaan, moeten wij er de nadruk op leggen, dat de 'verwezenlijking' boven alles gaat en dat het nieuwe leven juist door schijnbaar eenvoudige en onbetekenende factoren wordt geschapen, die niettemin van de allergrootste waarde zijn. Als voorbeeld willen wij de waarde der nauwkeurigheid en der zuiverheid van afwerking aanhalen, waarvan de nieuwe kunst ons toont, dat zij met het leven verenigbaar zijn.

Hoewel nauwkeurigheid en zuiverheid van afwerking in alle kunst het werk tot stand brengen, zijn zij in de nieuwe kunst niet alleen tot het uiterste toe volgehouden, maar bovenal worden zij hier volkomen anders dan in de kunst van het verleden opgevat. In weerwil van alle nauwkeurigheid loopt daar alles door elkaar. In de nieuwe kunst daarentegen wordt alles op duidelijke wijze getoond: neutrale vormen, vlakken, lijnen, kleuren, verhoudingen. Aan de nauwkeurigheid en zuiverheid van afwerking is het te danken, dat zij op werkelijke wijze de onderlinge gelijkwaardigheid van de compositie tot stand brengt: het evenwicht.

Ten opzichte van het leven wordt hierdoor deze waarheid aangetoond: de nieuwe vormen en de onderlinge verhoudingen zijn slechts van werkelijke waarde, op voorwaarde dat zij op nauwkeurige en juiste wijze worden verwezenlijkt.

Nauwkeurigheid is een der dringendst nodige middelen ter verwezenlijking van het nieuwe leven. In zeer vele uitingen van het tegenwoordige leven zien wij reeds, dat de mens meer en meer naar stiptheid en nauwkeurigheid streeft, waartoe de nood hem dwingt. Wij behoeven bijvoorbeeld maar eens op het verkeer in onze grote steden te letten. De Place de l'Opéra te Parijs verschaft ons een beter beeld van het nieuwe leven dan menige theorie er over. Het rythme van tegenstelling der beide richtingen, dubbel herhaald verwezenlijkt door zijn strikt nauwkeurige afwerking een levend evenwicht.

Zij dienen niet over het hoofd te zien, dat zedelijke hoedanigheden op zichzelf in het leven niet voldoende zijn, maar dat het er op aankomt, dat zij in werkelijkheid worden omgezet.

De gehele vooruitgang der beschaving (het tegenwoordige leven) gaat onbewust en vaak langs dwaalwegen de kant van het nieuwe leven uit. Maar omdat men nog in de geest van het verleden toeft en zijn aandacht tot de velerlei vormen bepaalt, is het niet tot het bewustzijn doorgedrongen, dat men op deze manier onvermijdelijk onrechtvaardige verhoudingen schept. Een onevenwichtige toestand is het gevolg. Maar met vreugde mogen wij toch constateren, dat er, zelfs op het gebied van de politiek, een oprechte bezinning op de onderlinge verhoudingen bestaat. Deze poging vermag de schadelijke begrenzende vormen en hun verkeerde gevolgen teniet te doen.

Het merendeel der familiale, sociale en godsdienstige betrekkingen - primitieve vormen als het zijn, die tot nu toe door traditie, kerk en staat werden gesteund - zien wij allengs haar voltooiing naderen en van aanzien veranderen. Wie het tegendeel beweert en gelooft, - zoals vaak gebeurt, - dat de hedendaagse nieuwe toestanden ontaarde vormen van het verleden zouden zijn, keert de loop van de vooruitgang om. Dit komt op gebrek aan inzicht in de levensinhoud neer, die nochtans door de kunst en het concrete leven als bevrijding van het bizondere en vereniging met het universele wordt geopenbaard.

Wel is de nieuwe geestgesteldheid, die zich van de dwingelandij van de bizondere vorm heeft losgemaakt en dus thans in staat is naar de verwezenlijking der gelijkwaardige verhoudingen te streven, op het ogenblik in de minderheid. Zij wordt evenwel, zoals hierboven reeds werd aangestipt,

door de onbewuste invloed van een tamelijk grote collectiviteit geschraagd. Gezamenlijk stuurt men op het tot stand brengen der zuivere verhoudingen aan, hetwelk tot verwezenlijking der gelijkwaardige verhoudingen leidt. En zelfs allen brengen het zover, dat zij de afschaffing der begrenzende vormen bereiken en de vooruitgang van de mens bewerken.

Allen keren zich tegen de beschaving van het verleden, die van de bizondere vorm, en allen leven reeds in de beschaving der nieuwe aera, die der zuivere verhoudingen.

Deze waarheid, die de kunst beeldend heeft aangetoond, op zichtbare wijze dus, is voor enig begrip omtrent de ingewikkelde loop van de vooruitgang der beschaving van groot belang. Tevens kan zij ons helpen het kwade als het goede gelijkelijk in het leven te aanvaarden en niet in een pessimistische critiek op het leven te vervallen, dat zoveel leed meebrengt.

Wij willen echter opmerken, dat de kunst, - zij het op abstract gebied, niet tot een 'idee' bleef beperkt, maar dat zij steeds een 'verwezenlijkte' uitdrukking van het evenwicht is geweest.

Hoewel de ideeën de oorsprong der dingen in ons zijn en er van de humanitaire beginselen een ongemene kracht uitgaat, is toch de verwezenlijking van een gelukkig leven de zaak, waarom het gaat.

Ofschoon bij het begin van een beschaving de ideeën krachtig zijn, raken zij tegen het einde niet alleen versleten, maar in die tijd wordt ook de eis naar haar verwezenlijking gesteld. Bij de aanvang van de beschaving der kunst werd haar evenwicht nog min of meer door individuele opvattingen verdoezeld. Tegen het einde van haar ontwikkeling heeft de kunst, - alle betrekkelijkheid voorbehouden, - dit evenwicht werkelijk geschapen. Waarom zouden wij, nu wij deze mogelijkheid voor ogen hebben, in het leven dan ook wanhopen?

Veel van hetgeen op de nieuwe organisatie der samenleving betrekking heeft, - die de nieuwe kunst ons tekent, - wordt in Rusland blijkbaar op

rechtstreekser wijze dan in andere landen verwezenlijkt. Maar elk land heeft zijn aparte eigenaardigheden en stelt zijn eigen eisen. En dat, wat voor het ene land mogelijk of wenselijk is, is dus nog niet altijd voor het andere geschikt.

De grote lijn der evolutie is niettemin algemeen en blijft voor elk land hetzelfde. Zonder in bijzonderheden te treden kan men zeggen, dat, indien de nieuwe organisatie van een land te ver voortgeschreden is dan dat het individu haar kan bijhouden of indien de ongelijkheid der individuen zich een tijdlang tegen haar verzet, het leven de juiste oplossing aan de hand zal doen en de weg zal wijzen, die moet worden ingeslagen.

Wanneer wij goed opletten, zien wij, dat in alle beschaafde landen overeenkomstige verschijnselen optreden. Maar de evolutie gaat daar over het algemeen langzaam en haar uitingen, in traditionele vormen gehuld, zijn er saamgestelder dan in Rusland. Is deze evolutie minder ver gevorderd? Het leven zal het ons leren:

het leven is de waarheid.

Parijs, December 1931